

Anna Schirlbauer

Anna Zmeškalová – najstaršia slovenská maliarka (1813-1880)

Anna Zmeskall – die älteste Malerin der Slowakei (1813-1880)

© Anna Schirlbauer 2015. Všetky práva vyhradené.
(Citáty v dĺžke max. troch viet a s uvedením URL – všetko ostatné podlieha súhlasu autorky.)

Úvod	3
Niekoľko nejasností okolo narodenia	4
Rodina – Zmeškalovci	6
Nové prostredie, nová rodina – Zerdahelyiovci	8
Nitrianska Streda	9
Otázka vzdelania	10
V kruhu Zerdahelyiencov	14
Vo Viedni	17
Viedeňské vplyvy	20
Priatelia a okruh známych	26
Domovina	28
Leštiny	30
Katalóg diel	35

Reprodukcie obrazov a archívnych dokumentov sú uverejnené s povolením ich majiteľov, za čo im patrí moja vďaka.

Ďakujem potomkom Zmeškalovského rodu, bez ktorých pomoci by nikdy nemohla vzniknúť táto práca o ich vzdialenej príbuznej: p.t. Anne Šimoniovej, Márii Izsófovej a Jurajovi Izsófovi ako aj ich nebohej matke Kataríne Izsófovej (Dolný Kubín).

Moja vďaka patrí tiež p.t. Zuzane Zerdahelyiovej (Nové Zámky) ako aj Tonke a Vladimírovi Albíniovcom (Leštiny).

Pred niekoľkými rokmi som mala možnosť vidieť v súkromnom majetku niekoľko olejomalieb, ktoré boli signované menom Anna Zmeškalová a datované tesne po roku 1850. Boli to predovšetkým portréty. Zapôsobili na mňa koloritom a živosťou a tak som sa začala zaujímať o ich autorku.

S jej menom sa v literatúre sotva stretneme. Márne by sme ho hľadali v Slovenskom biografickom slovníku z konca minulého storočia¹ či v Lexikóne slovenských žien z roku 2003², hoci niekoľko diel vlastní Slovenská národná galéria v Bratislave³ a po jednom majú v Galérii P. Bohúňa v Liptovskom Mikuláši a v Oravskom múzeu. To, že vôbec existovala a „narábala štetcom na palette“, prezrádzajú len dve uverejnené informácie.

*Anna Zmeškalová (1813-1876 [sic!]) nevytvárala síce národné umenie v agitačnom zmysle, ale jej činnosť bola pre obrodu slovenského vidieka nemenej významná. Žila zväčša vo Viedni, odkiaľ prichádzala každoročne do Liptova a na Oravu, kde tiež zomrela. Maľovala obrazy bytových interiérov v duchu klasickej ideality, ale časom sa prepracovala na podobizniarku ženských modelov, ktoré obostierala elegickou prívetivosťou, prýstiacou ešte z empíru.*⁴

Druhá informácia je iba dvojriadková a maliarku jednoznačne posúva do sféry bezvýznamnosti:

*... vo Viedni a v Paríži školená Anna Zmeškalová (1813-1876[sic!]) neprekročila význam lokálnej umelkyne, zanechajúc po sebe iba niekoľko diel, i to nevelkej kvality.*⁵

Ako konštatuje Katarína Beňová v prelomovej publikácii *Na ceste k modernej žene* z roku 2011,⁶ problematika postavenia žien, ktoré pôsobili ako výtvarníčky, si vyžaduje hlbší výskum. Je evidentné, že tieto slová sa vzťahujú aj na prípad tejto umelkyne, o ktorej existujú iba mizivé poznatky. Bola jednou z prvých žien-výtvarníčok na území Slovenska a navyše sa realizovala v olejomaľbe, v doméne, ktorá bola prakticky vyhradená mužom; žila a tvorila už niekoľko desaťročí predtým, ako sa ku štetcu a palette dostali Bohdana Klemensová (1849-1922), Rita Boemmová (1868-1948), ktorej otec bol maliar, ako Želmíra Duchajová-Švehrová (1880-1955), ktorá ako prvá získala výtvarné vzdelanie a žila v slobodnom povolaní, či ako „maľujúca“ knázná Natália Oldenburgová, rod. Friesenhof (1854 – 1937).⁷

¹ MINÁČ, Vladimír: *Slovenský biografický slovník* (6 dielov), Martin 1986 – 1994.

² ĎURANOVÁ, Eudmila: *Lexikón slovenských žien*, Martin 2003.

³ Päť z týchto olejomalieb sa dokonca nachádza na internete (www.webumenia.sk). Podrobnejšie viď *Katalóg diel*.

⁴ SAUČIN, Ladislav: *Slovenské maliarstvo, grafika a sochárstvo 1850-1900* (skriptá UK), Bratislava 1973.

⁵ VACULÍK, Karol: *Staré slovenské umenie*, Bratislava 1978.

⁶ BEŇOVÁ, Katarína: *Ženy za maliarskym stojanom*, in: DUDEKOVÁ, Gabriela: *Na ceste k modernej žene*, Bratislava 2011, s. 611. V súčasnosti pripravuje historička umenia K. Beňová štúdiu o inej maliarke z tohto obdobia, voľačo mladšej ako Anna Zmeškalová, o Henriete Kärblingovej (1821-1873) žijúcej v Pešti a neskôr vo Viedni.

⁷ Maliarku Barboru Krafftovú, ktorú uvádza Slovenský biografický slovník, a priori vynechávam. *Krafftová* sa tam síce spomína ako slovenská maliarka, no táto informácia sa zakladá na pozoruhodnom omyle. Na tomto mieste chcem naň upozorniť. *Barbara Krafft* – ako meno znie v originále – sa narodila v moravskej Jihlave 1. 4. 1764. Už v starších rakúskych prameňoch (napr. WURZBACH, Constantin: *Biographisches Lexikon*, 13. diel, Viedeň 1865) sa uvádzalo toto miesto narodenia, so samozrejmosťou písané v nemeckej forme *Iglau*. Maďarskí lexikológovia to *pomaďarčili* na *Igló* (napr.: KRÜCKEN, Oscar von: *Das geistige Ungarn*, Braumüller, Viedeň 1918, 2. diel, s. 92), ale aj – celkom nesprávne – na *Iglón* (viď *Révai lexikon*, Budapešť 1915, 12. diel). A tu je prameň omylov. *Iglón* je totiž maďarské označenie pre Spišskú Novú Ves a tak sa zrazu z Barbary Krafft stala *uhorská občananka z územia Slovenska* a tým sa dostala do lexikálneho diela osobností, ktorých pôsobenie súvisí so Slovenskom, resp. ktoré sa narodili na území dnešného Slovenska. Ona sa tu však ani nenarodila ani nechodila do škôl na východnom Slovensku, ako sa doslova píše v spomínanom diele i v Lexikóne slovenských žien (Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, Martin 2003). Fiktívnymi biografickými prvkami sú aj kláštorňa škola v Levoči a pôsobenie v Spišskej Novej Vsi. Barbara Krafft zato oprávnene patrí do

Otázka znie – aké boli životné osudy maliarky v 19.storočí, aké prostredie ju formovalo, z akej sociálnej vrstvy vyšla? A v neposlednom rade: čo sa zachovalo z jej tvorby?

Anna Zmeškalová ako 56-ročná na autoportréte z roku 1869 (súkromný majetok).

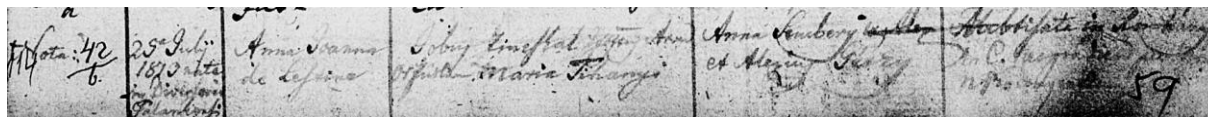
Niekoľko nejasností okolo narodenia

Anna Zmeškalová sa narodila 25.júla 1813. Miesto narodenia však doteraz nebolo správne identifikované. Jediný zápis o jej narodení sa nachádza v matrike narodených z Leštín, oravskej obce pri Vyšnom Kubíne, ktorá po stáročia patrila Zmeškalovcom. Tu žila väčšina príslušníkov tohto zemianskeho rodu, ktorý pôvodne prišiel zo Sliezska, a ak si aj neskôr zvolili k životu iné, úrodnejšie a klimaticky výhodnejšie miesta, šľachtický predikát si odvodzovali od Leštín, ktoré získali od panovníka ako donáciu ešte v 16. storočí. Ich plný titul znel: Zmeškal z Domanoviec a Leštín.

No v Leštínach sa Anna nenarodila; matrika hovorí o inom mieste narodenia. V podstate to nie je ani celkom bežný matričný zápis, nielenže sa nevztahuje na túto obec, ale previedli ho aj dodatočne. Vysvetlenie, ktoré sa takpovediac núka: nebolo azda možné uskutočniť riadny zápis tam, kde sa Anna narodila? Pozrime sa na jeho obsah – pokiaľ ho pravda možno prečítať:

lexikálnych diel o *českých* umelcoch, a ako pôvodom českú umelkyňu ju rovnako oprávnené zaradili do Tomanovho Nového slovníka československých výtvarných umelcov (Praha 1947). Krafftová žila a pôsobila vo Viedni, Salzburgu, rodnej Jihlave, Prahe a napokon v Bambergu, kde aj roku 1825 zomrela. Venovala sa portrétnemu umeniu a vytvorila aj žánrové a oltárne maľby.

[Dňa:] 25. júla 1813 nata in D...[nečitateľné] Palankensi [meno novonarodeného:] Anna Joanna de Lestine [meno otca:] Jobus Zmeskal C[om]itatus Arven[sis]... [meno matky:] Maria Tibanyi, [krstní rodičia:] Anna Sembery[preškrtnuté] et Alexius Géczy. [Poznámka:] Bapstisata in Romhány in C[omitatu] Neogradensi per [nečitateľné].⁸

Matrika narodených ev a.v. Leštiny, fol. 59.

Zápis hovorí o tom, že 25. júla 1813 sa Jóbovi Zmeskalovi z Oravskej stolice a Márii Tihaniovej narodila v Palánku (dnes Drégely-Palánk na severe Maďarska, takpovediac na slovensko-maďarskej hranici) dcéra Anna. Krstnými rodičmi boli Anna Žemberyová⁹ a Alexis Géczy. Krst sa konal v Romháni ležiacej zo dvadsať kilometrov ďalej, takisto v dnešnom severnom Maďarsku (a v bývalej novohradskej stolici), ktorá sa do dejín zapísala tým, že sa tu konala bitka, kde roku 1710 Rákoczyovskí povstalci utrpeli porážku. Mimochodom aj pri identifikácii tejto *správnej* Romháne sa to neobišlo bez problémov a dopĺňujúcich rešerší.¹⁰

A aby bol zmätok úplný: v leštinskej matrike zomrelých stojí pri zápise Anninho úmrtia, že sa narodila v Mučíne, malej obci na maďarskej hranici vzdialenej 10 km od Lučenca (vtedy to bol *Mucsiny* v novohradskej stolici). Kde je teda pravda? Mučín alebo Palánk?

Tvrdenie o Mučíne ako mieste narodenia definitívne príslušné matriky nedokazujú: Annine narodenie nie je zapísané ani v príslušnej evanjelickej matrike z Lučenca ani v katolíckych matrikách z tohto kraja.¹¹ Jediný relevantný zápis, z ktorého možno vychádzať, je teda matrika narodených z Leštín; a navyše sa zhoduje aj s obsahom istého dokladu neskoršieho dáta, ktorý vystavili vo Viedni.¹² V oboch je uvedené ako miesto narodenia Palánk.

⁸ MV SR, Štátny archív Bytča (ďalej iba ŠAB), matrika narodených ev. a.v. Leštiny, fol. 59. Za objav tohto zápisu ako aj reprodukciu vďačím Vladimírovi Albinimu z Leštín.

⁹ Po správnosti by sa malo rozlišovať medzi Šembery a Žembery. Keďže sa však v týchto historických prameňoch vyskytujú oba spôsoby písania tohto priezviska, zvolila som z nich jeden, ktorého sa dôsledne pridrižiam.

¹⁰ Kvôli úplnosti sa bolo treba vypoariadať ešte s ďalšími nejasnosťami: po prvé, že v tých časoch existovali dve lokality menom *Romhány* (po slovensky Romhán) a po druhé, že táto konkrétna *Romhány* by mala byť údajne identická s terajšou obcou *Lipová*. V prospech Romháne, ktorá sa nachádza na dnešnom maďarskom území, však hovorí samotný fakt, že práve tu dokazateľne žili obe osoby, ktoré sa stali Anninými krstnými rodičmi.

¹¹ Odkiaľ sa teda vynoril Mučín? Pravdepodobne tá osoba, ktorá zapisovala Annine úmrtie do leštinskej matriky, sa spohľadla na to, čo jej niekto, možno aj zo služobníctva, o mieste narodenia povedal a nepožadovala žiaden dokument. Napokon k zámene Palánku s Mučínom mohlo dôjsť celkom ľahko – obe obce neboli od seba až tak veľmi vzdialené. A navyše bolo známe, že Anna sa narodila v niektorej z dedín na juhu... Palánk sa síce nachádzal v susednej hontianskej stolici, ale Mučín sa vryl do pamäti rodinných príslušníkov určite hlbšie ako Palánk. V Mučíne totiž žila dlhodobe Annina sestra – hoci až dve desaťročia po Anninom narodení. (Dôkazom je množstvo listov tak od nej ako aj listov jej adresovaných v zmeskalovskej rodinnej korešpondencii, ktorá je uložená v Štátnom archíve v Bytči. Napr. kartón 14, fasc.5, č. 21). Táto sestra Šarlota, *Lotti*, bola vydatá za istého Františka Szabóa, ktorého rodina tam už dlhšie predtým vlastnila majetky. V tom roku, keď sa Anna narodila, tu však rodina Szabóovcov ešte nežila a v Mučíne – potom ako vyhorel – neexistovalo žiadne zemanské obydlie. Uvádzali ho iba ako *praedium* (samotu) na lučeneckej ceste, ktoré sa skladalo iba z niekoľkých chalúp. RAFFELSPERGER, Franz: *Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon aller österreichischen Staaten*, Viedeň 1845, 2.diel (Drégely); tamtiež, Viedeň 1847, 4.diel (Palánk); GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta: *Súpis pamiatok na Slovensku*, 2.diel, Bratislava 1968, s. 344; THIELE, J.C. v.: *Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde*, Košice 1833. Szabóovci si tu postavili kúriu až v tridsiatych rokoch 19. storočia (pozri ďalej).

¹² Palánk ako miesto narodenia sa uvádza na prílohe, tzv. *Fremdentabelle*, ku viedenskému konskripčnému hárku z roku 1854: Anna Zmeskal, geboren ... Palánk, Ung. Reisepass, Haus 264, Wohnung 27. Wiener Stadt- und Landesarchiv.

V tom čase, keď sa Anna narodila, bol hontiansky Palánk dedinou s 80 domami, kde sa dorábalo víno a pestovala známa odroda tabaku. Ležal jednu hodinu cesty od Ipľa a takmer už zrástol so susednou dedinou Drégely, ktorá bola dvakrát tak veľká a patrila ostrihomskému arcibiskupstvu. Obe dediny boli položené trochu vyššie a tým pádom sa už nachádzali mimo močarísk lemujúcich tok Ipľa. Na podrobnej dobovej mape sú vyznačené na pomedzí oboch dedín tri väčšie murované budovy, panské sídla.¹³ Obývala jednu z nich v tom čase rodina Jób Zmeškala?

V Romháni, v mieste, kde Annu pokrstili, žili Žemberyovci, zemanská rodina z Hontu, ktorá okrem veľkej časti slovenských Žemberoviec vlastnila aj úrodnú pôdu, polia a lesy v Romháni. Zaujímavý je pritom jeden detail, ktorý sa dozvedáme z iných archívnych prameňov: za Mikuláša Žemberyho bola vydatá jedna zo sestier Jób Zmeškala, otca našej maliarky. Jej meno figuruje v spomenutom matričnom zápise, ona pravidelne zásobovala svojich oravských súrodencov romháňskými produktmi – sudmi vína, makom, orechami, sušeným ovocím aj vermutom¹⁴. Nebola teda iba krstnou matkou našej budúcej maliarky ale aj jej tetou. A práve tento príbuzenský *detail* vysvetľuje, prečo asi Annu Zmeškalovú pokrstili práve na tomto mieste. Jej rodičia trávili v týchto končinách letné mesiace, či už na vlastnom alebo skôr na prenajatom majetku, a keď dieťa prišlo na svet, krstnou matkou sa stala celkom prirodzene tá osoba z príbuzenstva, ktorá bola najbližšie – čiže mužova sestra Anna (prezývaná aj Naneta). Po nej teda dostala naša budúca maliarka meno.

Romhán mala vtedy takmer dvesto domov a k jej obyvateľom patrili dvaja významní protestanti: Ján Prónay, ktorý študoval na univerzite v Jene, poslanec za novohradskú stolicu, u ktorého o desať rokov neskôr zakotví vo funkcii vychovávateľa Karol Kuzmány, a zemepán Alexius Géczy (Géci). Ten istý Géczy, ktorý patril ku známym pilierom protestantskej cirkvi, *všeobecnú úctu požijavajúci starý mládenec, ktorý sa oddal vede a štúdiu...*, ako sa vyjadril Kuzmány¹⁵ a ktorý sa stal Anniným krstným otcom. Kaštieľ oboch rodín, ktoré sú do dnešného dňa ozdobou dediny, mali vtedy bohaté knižnice – využíval ich hojne aj spomenutý národovec. No aj Žemberyovská kúria (dnes *Lászkárova kúria*) z roku 1780, ktorú dal postaviť Martin Žembery, sa pýšila tromi tisíckami zväzkov.¹⁶ Romhán bola v skutočnosti akýmsi strediskom evanjelických vzdelancov tohto regiónu, hoci evanjelickú faru a kostol nemala.¹⁷ Tento detail znamená, že ku Anninmu krstu si vtedy museli pozvať farára odinakiaľ a že sa konal najpravdepodobnejšie v súkromnej Géczyho kaplnke.

Uzavrieť teda môžeme, že Anna Zmeškalová uzrela svetlo sveta v Palánku ležiacom dnes na území Maďarska – pravdepodobne celkom náhodne. Ďalšia kapitola jej života sa už spája s územím dnešného Slovenska.

Rodina – Zmeškalovci

Rodinné pomery, v ktorých budúca maliarka vyrastala, neboli jednoduché. Najprv pár slov o jej rodičoch: otec Jób sa po štúdiách v Pešti oženil roku 1804 s mladučkou Máriou Tihányiovou. Bola to svadba z lásky – v týchto kruhoch zriedkavosť.¹⁸ Tihányiovci de Ebeck boli v tom čase

¹³ Rakúsky štátny archív, zbierka máp vojenského archívu, vojenské mapovanie z čias cisára Františka (okolo roku 1835), Uhorsko, sekcia N 45, kolonka 32 ako aj príslušné tzv. *popisy k mape*.

¹⁴ Viď listy od Anny Žofie Zmeškalovej bratovi Jóbovi (s podpisom *Nanette*), ŠAB, fond Rod Zmeškal (ďalej iba RZ), napr. kartón 14, fasc. 5.

¹⁵ BUJNÁK, Pavel: *Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo*, Liptovský Mikuláš 1927, s. 21.

¹⁶ BOROVSKÝ, Samu: *Nógrád Vármegye*, Budapešť 1911, s. 111; THIELE, J.C. v.: *Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde*, Kaschau 1833, 1. diel, s. 236.

¹⁷ V Romháni bola iba katolícka fara a 195 domov. RAFFELSPERGER, Franz: *Allgemeines geographisch-statistisches Lexikon aller österreichischen Staaten*, Viedeň 1847, 4. diel.

¹⁸ ŠAB, RZ, napr. nedatované listy snúbenice (pravdepodobne z roku 1803), kartón 15, fasc. 9.

v Uhorsku významnou rodinou, povýšenie dosiahli už za Rudolfa II., vlastnili viacero obcí, najmä v novohradskej stolici a zastávali rôzne stoličné funkcie. Máriin otec Tomáš bol županom v Tolne, neskôr podžupanom v Pešti (zomrel 1834). Jób si dozaista po tejto stránke spoločensky polepšil. Mária mala niekoľko sestier, ktoré budú hrať neskôr významnú rolu v Anninom živote, a dvoch bratov: Daniela a Františka.¹⁹

Matka Anny Zmeškalovej, Mária, rod. Tihaniová (neznámy slovenský maliar). Oravská galéria, Dolný Kubín.

Mladý pár sa zdržiaval prevažne v Leštínach na Orave. V lete odchádzal na dolniaky, kde si Zmeškalovci už oddávna postupne v malom prikupovali poľnohospodársku pôdu. Anna bola ich piatym dieťaťom – po synovi Tomášovi (1805), Henrike (1808), Karolíne (1810) a Janke (1811). Po nej sa narodili ešte dvojčatá Elek a Peter (1815), Petronela (1816) a Anton (1818). Deti vyrastali v pohode a vzácnom ovzduší lásky a porozumenia. Rodinná idyla však netrvala dlho. V roku 1818 zasiahla do nej choroba mladej matky, ktorá osudným spôsobom poznamenala život všetkých členov rodiny. Pravdepodobne ako následok posledného pôrodu u Márie prepukla roztrúsená skleróza (skleróza multiplex).²⁰ Podľa vtedajších možností odporúčali lekári kúpeľnú liečbu a tak mladá zemanka od roku 1819 hľadala úľavu v hornouhorských kúpeľoch. Najprv pobudla nejaký čas v Lúčkach.²¹ Cho-

¹⁹ František Tihanyi zastával funkcie v Novohradskej stolici, v 1819 sa stal najprv druhým podžupanom, od 1828 bol temešským županom. Ako jediný z toho rodu bol povýšený do grófskeho stavu, zomrel v roku 1859.

²⁰ Informáciu mi poskytla nebohá p. Katarína Izsófová, v ženskej línii potomok Anninho brata Petra, v rozhovore v roku 2003.

²¹ Viď korešpondencia medzi súrodencami: BŠA, RZ, kartón 15, fasc. 6, č. 13.

roba sa však nedala zastaviť a veľmi rýchlo dosiahla taký stupeň, že napriek výdatnej pomoci služobníctva Mária už nemohla venovať rodine a domácnosti potrebnú starostlivosť. Starostlivosť teraz potrebovala predovšetkým ona. A tak boli deti – niektoré z nich ešte v útlom veku – porozdeľované v rámci rodiny a to najmä u jej vydatých sestier.²² Malá Karolína sa dostala k Illéssyovcom do Košíc, Henrika (Jetti) do Romháne k Zemberyovcom a Janka (Jeanette) do Pešti ku starým rodičom Tihanyovcom.²³ Annu si vzala k sebe Karolína Tihanyiová, ktorá bola vydatá za Ladislava Zerdahelyiho. Zo všetkých detí zostal doma na Orave už iba najmladší Anton.

Súrodenci sa vídali zriedkavo, záviselo to od toho, ako často boli ochotní a schopní ich *náhradní rodičia* vydať sa s nimi na cestu, a tak boli odkázaní na korešpondenciu. Dopisovali si s otcom aj navzájom medzi sebou a papieru zverovali túžbu po stretnutí a spoločnom živote. *Sotva sa môžem nádejať, že raz budem môcť stráviť so súrodencami niekoľko dní...*²⁴, píše napríklad 26-ročná Anna svojmu otcovi na Oravu.

Nové prostredie, nová rodina – Zerdahelyiovci

Annine životné osudy zostanú navždy späté s rodinou Zerdahelyi, so starobylým rodom, ktorý si odvodzoval pôvod od Nitrianskej Stredy (po maďarsky *Nitra Zerdahelyi*). Obec, v ktorej začiatkom 19. storočia žilo vyše 500 ľudí v 75 domoch, bola ich hlavným rodinným sídlom.²⁵ Rodina vlastnila okrem toho aj ďalšie dediny, v ktorých zväčša stáli panské obydlia.²⁶ Korene tohto rodu siahajú hlboko do minulosti a už začiatkom 17. storočia sa delil na dve hlavné línie: katolícku a evanjelickú.

Annina teta Karolína, čiže sestra jej matky, bola vydatá za evanjelika Ladislava Zerdahelyiho (nar. 1785), syna kráľovského radcu, o dva roky staršieho ako ona sama. Manželia žili v Nitrianskej Strede a v Pešti, kde Ladislav zastával od 1795 funkciu prísediaceho súdnej tabule.²⁷ Ako 23-ročná, roku 1808, sa Karolína stala vdovou. Dcéra, ktorú priviedla na svet pár mesiacov predtým, zomrela v útlom veku a tak zostala sama. To bolo zrejme dôvodom, prečo si s radosťou vzala k sebe neter Annu Zmeškalovú: Anna jej nahradila vlastné deti. Muselo to byť niekedy v rokoch 1820-1822. Annin otec napísal neskôr: *...moja dcéra Nina [=Anna], ktorá žije od detstva u svojej tety v Nitr. Strede*.²⁸

Z rodinnej korešpondencie Zmeškalovcov ako aj z genealógie tejto vetvy Zerdahelyiovcov²⁹ možno vyvodit' niekoľko záverov, ktoré sa bezprostredne týkajú života našej maliarky.³⁰ Teta Karo-

²² Mária Tihanyiová mala súrodencov: Karolínu, vydatú za Ladislava Zerdahelyiho, Janku (Johanu), vydatú za Alexandra Illéssyho, Terezu, manželku Jána Szilvaya, ako aj ďalšiu, bližšie neidentifikovanú sestru, ktorá žila vo Viedni (viď NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal*, 11. diel, Pešť 1865, s. 221) a dvoch bratov.

²³ Vid korešpondencia týchto členov rodiny v rodinnom archíve Zmeškalovcov, ŠAB, RZ.

²⁴ *Kaum darf ich es hoffen, mit meinen Geschwistern einmal auf einige Tage beisammen zu sein*. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 5, č. 38 (list zo Sečianok otcovi z 13. januára 1839).

²⁵ RAFFELSPERGER, 5.2 diel, s. 1608.

²⁶ Tomuto rodu patrili okrem Nitrianskej Stredy aj Dolné Merašice, Veľké Ripňany, Čepadince, Solčany, Nitrianska Blatnica, Nová Hajná Ves a i.

²⁷ KÖSZEGI, Sándor: *Nemes családok pestvármegyében*, Pešť 1899, s. 442; Súpis šľachty Nitr. Župy z rokov 1781.

²⁸ *Meine Tochter Nina die in Zerdahely bey ihrer Tante seit Kindheit wohnt*, napísal Jób Zmeskal Apolónii Turanskej, ktorú si jeho syn vtedy bral za ženu. ŠAB, RZ, kartón 19, fasc. 23, č. 35 (list zo 4. septembra 1852). N.B. Annu prezývali doma *Nina*.

²⁹ Pri vypracovaní genealógie som jednak použila informácie od potomka tohto rodu, p. Zuzany Danielovej z Nových Zámkov, jednak množstvo cenných údajov vyplynulo z korešpondencie jednotlivých členov tejto vetvy zmeškalovskej rodiny (ŠAB, RZ).

³⁰ Rodinná korešpondencia tejto vetvy Zerdahelyiovcov sa nezachovala. V zmeškalovskej korešpondencii, napríklad ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 5, č. 23: *každú minútu očakávame príchod tety Zerdahelyi s Ninou [=Annou] a dúfame, že u nás dlho zostanú* (list zo 16. marca 1834); kartón 14, fas. 4, č. 18 ako aj ďalšie listy z tohto kartónu. Alebo: *Od našej [=sestry] Niny som už*

lína bola zvyknutá viesť život na vyššej úrovni ako Zmeškalovci, už v detstve žila v tihanyiovskom luxuse, a aj ako vydatá pani (predkým ovdovela) mala zďaleka iné finančné možnosti. Potom žila striedavo v Nitrianskej Strede, v rodinnom sídle Zerdahelyiovcov, a v Pešti, kde pravdepodobne ešte niekoľko rokov udržiavala byt po svojom zomrelom manželovi a neskôr asi využívala pohostinstvo svojho vysokopostaveného otca približne až do roku 1834, kedy otec zomrel. Karolína asi rada menila prostredie. Často chodievala aj do hlavného mesta monarchie, do Viedne, kde si prenajímala byt a kde vtedy žili viacerí príbuzní jej muža. Chodievala tiež do Salcburgu, a vôbec po návštevách v rámci rodiny. A budúca maliarka Anna ju sprevádzala na každom kroku a takto sa postupne zoznamovala s rôznymi prostrediami: nielen s úrodným vidiekom, ale aj s mestským a veľko-mestským životom. V lete, ako bolo zvykom, chodievala teta spolu s neterou do dedín na slovenskom juhu, kde mali Zmeškalovci, Tihanyiovci a ich široké príbuzenstvo menšie majetky a na nich malé kúrie a kde sa trávil čas takmer bukolickým spôsobom.

Nitrianska Streda

Dlhý čas bola centrom Anninho života predovšetkým Nitrianska Streda, ktorá mala už vtedy dva kaštiele: tzv. veľký (podľa posledného majiteľa sa nazýva *Odescalchiovský*, hoci ho dal postaviť Florián Zerdahelyi) a dnes zrekonštruovaný tzv. *Zerdahelyiovský*, ktorý vtedy stál na okraji obce uprostred menšieho anglického parku. Dva kaštiele, dve vierovyznania, dva kostoly (farský sv. Filipa a Jakuba a evanjelický, artikulárny z polovice 18.storočia).

Menší a starší kaštieľ patril evanjelickej línii. Keď Anna prišla do Nitrianskej Stredy, bola táto pôvodne renesančná jednoposchodová stavba s veľkou pravdepodobnosťou už podstatne zmodernizovaná, takže poskytovala svojim obyvateľom väčšie pohodlie ako predtým, po barokovej úprave z polovice 18.storočia. Kto tu okrem Anninej tety, vdovy po Karolovi Zerdahelyim vtedy žil, nie je možné zistiť. V rozsiahlych hospodárskych traktoch sa nachádzal okrem iného aj mlyn a pekáreň. Kaštieľ mal na prvom poschodí 19 miestností, na prízemí 14³¹ – medzi nimi bola aj Annina priestranná izba na prízemí, ktorú používala ako ateliér.

dávno nedostala žiaden list, no z korešpondencie našej Lenky vieme, že bola nedávno vo Viedni. Túto jeseň, ak to počasie dovoľí, ju u nás privítame spolu s tetou Zerdahelyiovou, oznamovala Annina sestra Johana, vydatá Illessyová rodine zo Sečianky. ŠAB, RZ, kartón 15, fasz. 9, č. 53 (list z 2.októbra 1838). Anna mala vtedy 25 rokov.

³¹ Informácie o kaštieli viď www.nitrianskastreda.sk (zo dňa 22.10.2014) ako aj webová stránka Pamiatkového úradu a www.zamky.sk/7kastiele7nitr_streda.htm (zo dňa 16.05.2003).

Otázka vzdelania

Vráťme sa ešte do Anninho detstva, ku Zmeškalovcom do Leštín. Pravdepodobne mali pri det'och domáceho učiteľa. Lenže deti sa zo známych dôvodov veľmi skoro „rozutekali“, za ich ďalšiu výchovu boli zodpovední jednotliví „nahradní rodičia“ a tak pedagogické vplyvy z Leštín asi neboli veľmi výrazné. Anna sa k tejto otázke vyjadrila nepriamo v jednom liste takmer na sklonku života, kedy jej už sily ubúdali: *Na druhej strane mám ešte pôžitok z chvíľ, kedy sa podľa vlastnej vôle zapodievam tým, že si rozširujem poznatky...*³² Ešte zreteľnejšie je to v inom liste:

*... na moje veľmi nedostatočné vyučovanie, ktoré som s mnohými prestávkami dostala v útlej mladosti..., som celkom zabudla a až v zrelom veku som sa vlastným pričinením stala tým, čím som.*³³

Dá sa to chápať tak, že nie na každom mieste, na ktorom Anna dlhšie pobudla, sa jej núkala možnosť vzdelania a že stručne povedané, jej vzdelanie bolo nesystematické. Za týchto okolností je dosť ľahko možné, že o časť jej vzdelania sa zaslúžil kantor a organist na evanjelickej škole v Nitrianskej Strede. Ak ano, mohol jej však dávať hodiny iba v tom čase, keď sa tam Anna s tetou práve zdržiavali.³⁴ Z Anninej korešpondencie jasne vyplýva, že v neskorších rokoch sa vzdelávala z vlastnej iniciatívy a sama si dopĺňala medzery, ktoré síce boli aj u žien jej postavenia vtedy ešte celkom *prírodné*, ktoré ale ona sama považovala za veľký nedostatok. Môžeme sa domnievať, že predmetom seba vzdelávania bolo čítanie kníh o dejinách a zemepise. Ovládala niekoľko jazykov – po maďarsky a nemecky a to dokonale slovom i písmom, čo v prípade žien tiež nebolo až takou samozrejmosťou, s veľkou pravdepodobnosťou po francúzsky a určite mala aspoň základy latinčiny, ktorú citovala v listoch. Vlastná iniciatíva v súvislosti so vzdelaním jej naozaj nebola cudzia, mala ju asi v krvi. Jej otec Jób bol od roku 1825 poslancom na uhorskom sneme a jeho otec, čiže Annin starý otec, bol známy a ambiciózny Matej Zmeškal (1757-1818), ktorý prežil posledné dve desaťročia života v Banskej Bystrici. Básnik Ján Kollár si na neho spomínal takto:³⁵

Hneď v mojom susedstve býval pán Matej Zmeškal, rodom zeman z Leštín, bývalý vyberač hlavnej vojenskej pokladnice v Oravskej stolici. Keďže sa mu nepodarilo stať sa hlavným županom, utiahol sa do Bystrice, kde niekoľko rokov nažíval ako súkromník... Navštevoval ma temer každý deň... bol takzvaný naturalista čiže voľnomyšlienkar... opatroval väčšinu spisov Voltairových, Rousseauových, Baylových atď a knihy, ktoré sám nemal, vypožičiaval si a prinášal domov od známych a priateľov. S každou novou knihou prikrútil ku mne so slovami: Zasa máme niečo nové na čítanie.

Annin starý otec zanechal po sebe pozoruhodné svedectvo: objemné, v troch cudzích jazykoch písané a z veľkej časti komentované výpisky z dobovej tlače a literatúry.³⁶ Sú odrazom neo-byčajného duševného horizontu zemana na rozhraní 18. a 19. storočia, ktorý žil mimo hlavného mes-

³² *Anderseits genieße ich noch mancher Stunden, wo ich mich nach meiner Weise zu beschäftigen vermag, ich erweiterte meine Fähigkeiten...* Anna písala švagrinej Apolónii 29. júna 1871. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 45.

³³ *... meinen ebenfalls sehr ungenügenden Unterricht, den ich mit vielen Unterbrechungen in zarter Jugend genossen... gänzlich vergessen zu haben und in reiferen Jahren durch mich geworden, was ich bin,* písala Anna písala švagrinej Apolónii. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 42 (list z 9. novembra 1867).

³⁴ V Nitrianskej Strede bol začas slovenským kazateľom aj známy Ján Severín, ale jeho účinkovanie spadá do obdobia tesne pred Anniným narodením. *Intelligenz-Blatt der Jena'schen Allgemeinen Literatur-Zeitung*, 1812, s. 529.

³⁵ KOLLÁR, Ján: *Pamäti z mladších rokov života*, Bratislava..

³⁶ *Kódex Mateja Zmeškala*, ms. C 1/5, Čaplovicova knižnica, Dolný Kubín. Zmeškal zapisoval v troch cudzích jazykoch heslovité aj obsiahlejšie excerpty, poznámky a úryvky z rozmanitých časopiseckých a knižných prameňov ako aj vlastné komentáre k aktuálnemu daniu. Kódex zahŕňa obdobie jeho života tak v Leštínach ako aj v Banskej Bystrici (1801-1805, 1809-1811 a 1813-1815). Je to nielen vzácny a ojedinelý dokument doby, ale aj obraz intelektuálneho zázemia a nesmiernej záujmovej šírky u niektorých príslušníkov Zmeškalovskej rodiny.

ta, zaoberal sa novátorskými myšlienkami Voltaira a Montesquieua a zaujímal k nim pozitívne stanovisko. Matej bol ženatý s dcérou prešporského starostu Gomboša. Našu Annu už však sotva mohol osobne ovplyvniť – na to zomrel príliš skoro –, no v každom prípade mala po kom zdediť túžbu po vzdelávaní.

Matej Zmeškal, starý otec Anny Zmeškalovej v mladých rokoch a jej stará matka Johana, rod. Gombošová. Oba obrazy od neznámych maliarov pochádzajú zo zbierok Oravskej galérie, Dolný Kubín.

Na Slovensku, a v Uhorsku vôbec, prevládal názorový konzervativizmus, pokiaľ ide o postavenie žien v spoločnosti. To, čo sa považuje za prvú etapu dejín emancipácie žien v Uhorsku, čiže obdobie osvietenectva³⁷ mohla Anna eventuálne zažiť len ako stopy z nedávnej minulosti. Určité *uvolnenie* jej musela priniesť konfrontácia s cudzím prostredím: pobyty v Budíne, Pešti, no najmä vo Viedni. No aj keď v nej dozaista pôsobili v zmysle liberalizácie, skutočnú *emancipáciu* jej nepriniesli. Nezdá sa, že by Anna bola mala kontakt s proponentmi takýchto snažení. Hoci na druhej strane – od polovice 19. storočia žila sama, nevydatá. Vo veľkom meste to nebolo až tak výnimočné, z pohľadu Oravy a jej príbuzných sa jej spôsob života určite javil inak. Nesmieme však zabúdať, že tým, že nedospievala v kompletnej rodine, ba práve naopak, že bola vystavená predstavám o výchove a vzdelaní iba jednej jedinej osoby – tety Zerdahelyiovej – a tiež viac menej odkázaná na jej dobrodennosť, sotva asi mohla naplno rozvinúť prípadne odlišné názorové presvedčenie, vlastnú individualitu. Neskôr, keď sa osamostatnila, bola zase obmedzovaná nie celkom postačujúcimi finančnými pomermi. K čomu by bola inklinovala za priaznivejších podmienok?

Ako sa dostala Anna k maliarstvu? Treba zdôrazniť, že ženy mohli nadobudnúť umelecké vzdelanie (ovládanie hry na hudobnom nástroji, kreslenie) iba na špeciálnom vyučovacom inštitúte

³⁷ DUDEKOVÁ, Gabriela: *Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku*. <http://www.saske.sk7cas74-20067Dudekova.html> (zo dňa 26.8.2008).

(väčšinou išlo výchovu v kláštorej škole) a prostredníctvom súkromných hodín. Iné možnosti neboli. No napriek tomu sa ženy zaujímali o umenie (tu by sa žiadalo doplniť: humanistické a prírodné vedy by si boli vyžadovali systematickú a dlhú prípravu, ktorá bola prakticky nedosiahnuteľná), čo sa ešte prehĺbilo od polovice 19. storočia. V 18. storočí sa profesia maliarky v podstate nevyskytovala – až na niekoľko veľkých výnimiek.³⁸ Maľovanie, či skôr kreslenie patrilo k záľubám vo voľnom čase a týkalo sa výhradne vysokých kruhov, až pod vplyvom osvietenectva začali prenikať do tejto dovtedy *mužskej sféry* pomaličky aj ženy.

Pod akým vplyvom sa začala Anna Zmeškalová venovať tomuto žánru, tejto technike, v ktorom meste to bolo a u ktorého učiteľa, sa mi nepodarilo zistiť. Fakt je, že ohľadne jej maliarskych začiatkov sa musíme uspokojiť s hypotézami. Najpravdepodobnejšie to boli zvyčajné hodiny kreslenia a maľovania vodovými farbami, aké mávali deti v lepších kruhoch a ktoré tvorili súčasť klasickej výchovy v šľachtických (a s nástupom 19. storočia už aj v meštianskych) rodinách a patrili takpovediac k ich „intelektovej výbave“ – v Anninom prípade pravda nadobudnutej nesytematicky. Rozdiel asi spočíval v tom, že zatiaľ čo u iných dievčat sa takéto pedagogické snahy skončili pri pokusoch o akvarel, Anna sa postupom času prepracovala ďalej, dokonca až k technike pre ženy vtedy netypickej, k olejomalbe a že teda z elementárnych znalostí sa postupom času vyvinula maliarska tvorba, ktorá čoskoro prerástla rámec bežného spôsobu *krátenia dlhej chvíle* u žien tejto spoločenskej triedy.

V každom prípade Anna musela absolvovať aj ďalšie špeciálne školenie, ktoré asi finančne zabezpečovala teta Karolína Zerdahelyiová. Muselo to byť počas dlhodobjších pobytov vo väčších mestách. Možno v Pešti alebo v Budíne, kde sa teta dobre vyzнала (tu sama strávila mladosť), alebo vo Viedni, kde sa podľa všetkého teta i neter stýkali viac s Uhrami ako s domácimi obyvateľmi. Inklinovali preto azda skôr k uhorskému učiteľovi? Túto domnienku nemožno celkom zavrhnúť. Vo Viedni žil napríklad niekoľko rokov levočský rodák Karol Marko (1791-1860), najprv ako študent akadémie výtvarných umení od 1822 do 1826, potom od 1830 do 1832 už ako autor romantizujúcich krajinomaliieb a portrétista, ktorého podporoval známy viedeňský bankár Geymüller. Lenže na viedeňskej akadémii vtedy študovalo viacero Uhrov a mnohí z nich si radi privyrábali súkromnými hodinami – čiže každý z nich prichádza do úvahy vo funkcii učiteľa. Mám tu na mysli v Anninej biografii obdobie od konca 20. približne do polovice 40. rokov.

Alebo to bolo v *Prešporku*? Zerdahelyiovcí síce nijako nepreferovali Bratislavu, nezdržovali sa tu, zato Anna mala väzby na Bratislavu. Jej stará matka bola predsa Bratislavčanka, zo známej bratislavskej rodiny Gombošovcov. (A Anna s nimi mimochodom udržiavala nepretržité kontakty.) V tejto súvislosti chcem poukázať na jednu zaujímavú možnosť. Východným bodom je medirytina Anniho otca Jóbka Zmeškala, ktorá vyšla tlačou ako súčasť albumu portrétov pod súhrnným názvom *Magyar Panthéon* z roku 1830. Autorom bol známy portrétista žijúci vtedy v Bratislave, Ferdinand von Lütgendorff. Portrét Jóbka Zmeškala dával 1827. To znamená, že Annin otec sa ako jeden z poslancov uhorského snemu nechal portrétovať najvýznamnejším umelcom žijúcim v tom čase v Bratislave. Je možné, že keď jeho dcéra prejavila záujem a špeciálne schopnosti na maľovanie, využil známosť práve s týmto umelcom a zveril mu ju do rúk? Lütgendorff, majster biedermeierovského portrétu, ktorý bol v Bratislave nielen najúspešnejším portrétistom ale aj vyhľadávaným učiteľom, si

³⁸ Napr. renesančná maliarka Sofonisba Anguisciola (1527-1623), niekoľko nizozemských maliarok v 17. storočí, slávna Angelika Kaufmann (1741-1807) v 18. storočí - a napokon v 19. storočí švédka maliarka Sophie Adlersparre (1808-1862).

tu v roku 1830 otvoril maliarsku školu,³⁹ súkromné hodiny ale dával už aj predtým.⁴⁰ Vzhľadom na Annu sa nám tak črtá dokonca viacero možností – aj keď je veľmi otázne, či samotná Anna a jej rodina mali takéto vysoké aspirácie. Ak ano, bola by mohla byť navštevovať Lütgendorffovu súkromnú školu, alebo dostávať od neho individuálne hodiny.⁴¹ Keďže umelec opustil Bratislavu v roku 1840, všetky varianty by boli možné iba do tohto okamžiku. Ako bratislavský učiteľ však neprichádza do úvahy iba Lütgendorff – o učiteľov zrejme nebola núdza, lebo tu pôsobili súčasne viacerí. Napr. v 20. rokoch mala istá Nina Zerdahelyiová hodiny maľovania u jedného tunajšieho maliara a popritom sa zaujímal o možnosti u iného, ktorý práve prišiel z Tirolska.⁴²

Napokon poslednou možnosťou je, že Zerdahelyiovcí mali na jednom zo svojich majetkov vlastného učiteľa a že vďaka jeho existencii sa aj dostala Anna k hodinám maľby. To, že by mala špeciálneho učiteľa priamo v Nitrianskej Strede, iba sama pre seba, možno považovať viac menej za vylúčené. Jedno je však isté: u tety Zerdahelyiovej nachádzala Anna pochopenie pre umeleckú činnosť, súdiac už aj podľa toho, že jej v kaštieli v Nitrianskej Strede zariadili izbu, ktorá sa dala používať ako ateliér. Bola na prízemí, s klenutým stropom a masívnymi, hrubými múrmi. Na malebnom vidieku na Annu asi silno vplývalo prostredie, čo sa potom odrážalo aj v jej neskoršej tvorbe. Čo však na začiatku konkrétne maľovala, aké témy, ktorý žáner vtedy uprednostňovala, nevieme. Pravdepodobne zobrazovala to, čo ju bezprostredne obklopovalo: izba, ktorá jej slúžila ako ateliér, ľudia, s ktorými ju spájali hlboké citové väzby, najbližší príbuzní, jej vlastná podobizňa... Z tvorby tohto obdobia sa nič nezachovalo, aspoň doteraz nie je nič známe. Niet obrazov, z ktorých by bolo možné vychádzať a hľadať v žiackych prácach odraz učiteľa. Nie je však vylúčené, že v rozsiahlej korešpondencii rozvetvených línií zmeškalovskej rodiny sa raz nenájde nejaká konkrétna zmienka na túto tému, ktorá by pomohla osvetliť základné výtvarné vzdelanie Anny Zmeškalovej s koreňmi v biedermeieri, alebo ešte skoršom slohovom období.

Na tomto mieste urobím malú odbočku a vrátim sa k údajnému Anninmu *štúdiu vo Viedni*, ako sa to spomína v práci citovanej v úvode a dokonca ku štúdiu na viedenskej akadémii. Najprv však pár slov na vysvetlenie: viedenská akadémia, založená roku 1726, avšak s koreňmi siahajúcimi až do konca 17. storočia, mala dve rôzne poslanie: bola nielen umeleckým učilišťom ale aj umeleckou inštitúciou či úradom, ktorý posudzoval umenie. Prvé poslanie bolo jednoznačné – študenti dostali špeciálnu výuku. Druhé v praxi implikovalo, že každý domáci alebo cudzí umelec, ktorý sa uchádzal

³⁹ MEDVECKÝ, Ľudovít: *Ferdinand Lütgendorff 1785 – 1858 a jeho škola* (katalóg k výstave), Bratislava 1968. Medvecký píše, že Lütgendorff otvoril maliarsku školu v máji 1836. Podľa pôvodnej informácie, ktorú uviedol vnuk tohto umelca (LÜTGENDORFF, Willibald Leo: *Der Maler und Radierer Ferdinand v. Lütgendorff 1785-1858. Sein Leben und seine Werke*, Frankfurt a. M. 1906, s. 65f., 77), si Lütgendorff otvoril niekedy v priebehu roku 1830 maliarsku školu, kde mal žiakov mužského i ženského pohlavia (*Im selben Jahr [= v roku korunovácie arcikniežaťa Ferdinanda za uhorského kráľa, čiže v roku 1830] ... sich entschlossen hatte, eine Kunstschule in Pressburg ins Leben zu rufen, die sich sehr bald eines guten Besuches erfreute*). V máji roku 1836 potom prijal ponuku z kláštora Notre-Dame, aby viedol tamjšie vyučovanie kreslenia a maľby, ktoré bolo určené výhradne chovankám ústavu. Čiže Lütgendorff vykonával dve navzájom nezávislé pedagogické aktivity: po prvé bola to súkromná škola, po druhé vyučovanie v rámci cirkevného pedagogického ústavu. Lütgendorffov vnuk síce uvádza mená umelcových žiakov – a keďže sú to zväčša mužské mená, môže ísť iba o žiakov privátej školy –, no zoznam nie je úplný a tak fakt, že meno Zmeškalová sa medzi nimi nenachádza, nemá žiadnu výpovednú hodnotu.

⁴⁰ Katarína Beňová spomína Lütgendorffov inzerát na súkromné hodiny (opakovane trikrát uverejnený) v *Pressburger Zeitung* z roku 1827. BEŇOVÁ, Katarína: *Ženy za maliarskym stojanom*, in: Dudeková, Gabriela (vyd.): *Na ceste k modernej žene*, Bratislava, Veda 2011, s. 610.

⁴¹ Lütgendorff žil v Bratislave od roku 1823. Vtedy bola Anna desaťročná. Sotva sa dá predpokladať, že v takomto útlom veku sa už orientovala na výtvarné umenie. Ako jeho žiačka by prichádzala do úvahy najskôr o 6 – 7 rokov, pravdepodobne však ešte o pár rokov neskôr.

⁴² *Es ist neuerlich ein trefflicher Maler hier, ein Tiroler, ich wollte von dem Stunden haben und will den ersten nicht beleidigen*. NOVÁČEK, V. J.: František Palacký. *Korrespondence*, 2. diel, Praha 1902. List z 25. februára 1821. K osobe tejto Niny Zerdahelyiovej pozri ďalej.

o prijatie za *člena* akadémie, sa musel podrobiť určitej procedúre. Musel anonymne predložiť tzv. skúšobné dielo, ktoré posudzovala komisia, zložená zo všetkých profesorov akadémie. Ak umelca prijali, stal sa riadnym členom, jeho skúšobné dielo prešlo do majetku akadémie a automaticky získal určité privilégia, ako napr. oslobodenie od daní a nezávislosť od vtedy všemocných cechov, kam by bol mal podľa všetkých pravidiel patriť ako aj právo mať súkromných žiakov.

Na rozdiel od *členov*, medzi ktorými sa mimochodom už v polovici 18. storočia nachádzal aj jeden maliar zo Slovenska (o ňom pripravujem samostatnú štúdiu), o ktorých sa v archíve Akadémie nachádza viac informácií, o *žiakoch* je podstatne menej pramenného materiálu. Na druhej strane však existujú zoznamy žiakov, na ktoré sa možno spoľahnúť. Meno Anny Zmeškalovej, či už v takej či onakej ortografickej podobe, sa v nich nevyskytuje. Čo znamená, že nikdy nebola riadnou poslucháčkou a ani sa nikdy na štúdium nezapísala. Nie je to prekvapujúce, lebo napriek všetkým možným legendám, ktoré hovoria opak, ženy na viedenskej akadémii nemohli študovať – a to až do konca 19. storočia. Na výstavách akadémie síce prezentovali vlastné práce výnimočne aj ženy, boli to však poväčšine iba náročnejšie „ručné práce“; ženy neboli riadnymi poslucháčkami. Niekoľko svetlých výnimiek ešte v 18. storočí predstavujú: Marie Louise Vigée-Lebrun (známa skor ako *Le Brun*), Gabriele Beyer, Anna Dorothea Therbusch, Barbara Krafft alebo Anne Philiberte Coulet; no tie sa stali členkami Akadémie. Normálne, dennodenné štúdium bola iná záležitosť – ani ony ho oficiálne nenadobudli na tejto škole, ale boli súkromnými žiačkami jednotlivých umelcov. Ako hlavný dôvod, prečo Akadémia neprijímala dievčatá, sa v prvom rade uvádzala nemožnosť spoločného využívania pre obe pohlavia. Ďalším, nemenej pádnym argumentom bola všeobecne nižšia vzdelanostná úroveň žien. Ak chceli ženy získať v druhej polovici 19. storočia umelecké vzdelanie konkrétne vo Viedni, ponúkali sa im – a nie iba tam – tieto cesty: kurzy technického kreslenia a návštevy ateliérov umeleckých remesiel a techniky maľby v spolku *Frauenerwerbverein*, na *Graphische Lehr- und Versuchsanstalt* alebo od roku 1868 na Škole umeleckých remesiel, ktorá patrila Múzeu umenia a priemyslu.

Iná možnosť sa zrodila, keď niektorí významní umelci začali hojne využívať výsadu mať súkromných žiakov (a tým oficiálne nezdanený príjem) a prijímali za žiakov aj talentované dievčatá (napr. umelci Friedrich von Amerling, Emil Jacob Schindler, Karl von Blaas, Hans Canon, August v. Schaeffer, Moritz Daffinger). Uzavrieť snáď môžeme tým, že Anna Zmeškalová najpravdepodobnejšie išla osvedčenou a jedinou možnou cestou: chodievala do ateliéru niektorého maliara.

V kruhu Zerdahelyiovcov

Annini súčasníci z tejto bohato rozvetvenej rodiny, s ktorými Anna udržiavala styky v rôznej miere, boli podľa všetkého osobité, navzájom výrazne odlišné osobnosti. Laurinc (nar. 1793) písal a uverejňoval poéziu. Eduard, o osem rokov mladší ako Anna, bol klavírista s dobrodružným osudom. Patril k obľúbeným žiakom slávneho Franza Liszta, ktorý mu dokonca venoval svoju Uhorskú rapsódiu č.1. V 1848 sa Eduard Zerdahelyi nechal strhnúť ideami Ľudovíta Kossútha a bojoval počas maďarskej revolúcie po jeho boku ako kapitán. Na problémy, ktoré z toho následne vyplynuli reagoval tak, že viac menej tajne odišiel do Anglicka a neskôr zakotvil v Amerike. Tam sa dokonca zúčastnil vojny Severu proti Juhu. Annin okruh priateľov tak stratil zábavného spoločníka, ako sa možno dozvedieť z rodinnej korešpondencie.⁴³

⁴³ Citát: ...[začiatok odstavca chýba – bola azda táto časť listu zámerne odstrihnutá?] *revolution als Hauptmann theil genommen. Leider werden wir ihn aber verlieren, da er gesonnen ist, sich in Amerika anzusiedeln*. ŠAB, pobočka Dolný Kubín, fond Obec Leštiny, korešpondencia Zmeškal 1803-1866, nedatovaný list od sestry Janky (môj predpoklad: medzi 1849 a 1851).

Na celkom opačnej strane zerdahelyiovského rodu stál o jednu generáciu starší Gabriel, banskobystrický biskup, ktorý sa stal významnou osobnosťou v cirkevných dejinách, založil tamojší kňazský seminár a bol aj literárne činný.

Izba Anny Zmeskalovej u tety v Nitrianskej Strede (súkromný majetok)

Teta Karolína, a tým aj naša maliarka, sa stýkala so švagrinou Ninou (oficiálnym menom Annou) Zerdahelyiovou, ktorá mala podobný životný osud – stala sa tiež predčasne vdovou. Z pohľadu neskorších generácií je tiež zaujímavá: vstúpila do dejín ako priateľka a mecenáška českého historika Františka Palackého. V tejto súvislosti pokladám za nevyhnutné korigovať vážny omyl spred jedného desaťročia, kedy asi práve vďaka tomu, že v Zerdahelyiovskej galérii osôb sa vyskytovalo viacero žien s krstným menom Anna v tom istom časovom úseku, došlo ku zlúčeniu dvoch ženských postáv do jednej osoby.⁴⁴ Jednou je Anna (1780-1844), rodená Baloghyová, ktorá bola manželkou evanjelika Karola Zerdahelyiho a teda aj priamou švagrinou maliarkinej tety a rovnako ako ona, predčasne ovdovelá. Nemala veľmi šťastný život. Manžel Karol bol hýrivcom a žil na dlhý, dcéra zomrela, zostal jej iba syn Žigmund a tak si táto kultivovaná a sčítaná dáma vzala k sebe štyri schovanky z rodiny. Už predtým, roku 1817, sa zoznámila v Bratislave so študentom tamojšieho evanjelického lýcea Palackým a so známosti sa čoskoro stalo dôverné priateľstvo. Palacký chodieval s ňou a jej schovankami do Nitrianskej Stredy a tak boli švagríné v neustálom styku. Keď Karol Zerdahelyi 1821 zomrel a zanechal po sebe obrovské dlžoby vo výške 200.000 zlatých, utiahla sa jeho šľachtická priateľka do Viesky nad Žitavou, kde náklady na život boli oveľa

⁴⁴ HERUCOVÁ, Marta: *Náhrobok Pavla Zerdahelyiho v Nitrianskej Blatnici*, Pamiatky a múzeá, 2005-2, s. 61-64. Celá stat' v tomto článku o grófke Anne, včítane prezývky Nina, o jej priateľstve s Palackým a podpore tohto mladého ctižiadostivého muža, sa týka inej ženy. Treba teda rozlišovať dve osoby: Annu, rod. Baloghyová (1789-1844), vydatú za Karola Zerdahelyiho (1775-1821) a Annu, rod. Hunyadyovú (1766-1862), vydatú za grófa Pavla Zerdahelyiho, kráľovského komorného radcu, žijúcu v Nitrianskej Blatnici a neskôr už ako vdovu aj vo Viedni.

nižšie. Palacký ju tam navštevoval do roku 1823. Stretla ho tam ešte naša maliarka Anna? O Vieske sa častejšie zmienila v neskoršej korešpodencii.

Druhou Annou bola Anna Zerdahelyiová, rodená Hunyady (1766-1862), ktorá žila striedavo v kaštieli v Nitrianskej Blatnici, v Pešti aj vo Viedni. Jej manželom bol Pavol, z katolíckej vetvy Zerdahelyiovcov, ktorý ako jediný z tohoto rodu bol povýšený do grófskeho stavu. Naša mladá maliarka ho už ale sotva mohla zažiť, poznala sa iba s jeho vdovou. Bola to mimochodom tá Anna, ktorá dala postaviť manželovi vzácny, dnes už iba torzovito zachovaný náhrobok v rímsko-katolíckom kostole v Nitrianskej Blatnici.⁴⁵

Teraz trochu predbiehám, keďže Annine styky s ďalšími Zerdahelyiovcami patria až do neskorších čias. Patria k nim Pavol Karol (nar. 1801), vysoký úradník, s manželkou Máriou. V rokoch 1861 – 64 bol hlavným županom Liptovskej stolice a tak sa manželia zdržiavali v stoličnom sídle v Liptovskom Mikuláši. Tu ich pravdepodobne navštívila Anna i jej príbuzní z Leštín. Keď sa Zerdahelyi stal prezidentom urbáriálneho súdu, odišla jeho žena s dvomi dcérami, Izabelou a Žofiou, do Viedne a všetky tri patrili do Anninho stabilného okruhu známych.

Anna sa priatelila aj s Lujzou,⁴⁶ pôvodom Rakúšankou, s ktorou sa oženil nadporučík uhorskej gardy Juraj Zerdahelyi (z katolíckej vetvy) roku 1831. Manželia žili vo Viedni. Lujzin jediný syn Viktor, ktorý sa narodil 1840 v Merašiciach pri Hlohovci,⁴⁷ bude mimochodom raz kráčať v šľapajách o generáciu staršej Anny Zmeškalovej a bude sa profesionálne venovať umeniu. Na rozdiel od nej však bude študovať na viedenskej akadémii (v rokoch 1855-1862), na tej škole, kde by asi bola rada študovala aj Anna.⁴⁸ Stane sa z neho nevelmi úspešný maliar a litograf, ktorý žil vo Viedni do roku 1901. Býval spolu s matkou vždy v blízkosti Anny, doslova za rohom.

Viktorovým krstným otcom bol menovec Viktor Zerdahelyi, jeden z najvýstrednejších mužov v monarchii, o ktorom sa Anna Zmeškalová tiež zmieňuje vo svojich listoch. Aspoň jeden príklad jeho pamätných výčinov: roku 1841 sa vsadil o 400 dukátov, že zdolá cestu z Bratislavy do Viedne a nazad s jedným párom koní za desať hodín. S dobrými koňmi to normálne trvalo päť hodín, ale jazda v oboch smeroch a bez striedania koní – to sa zdalo nemožné. Viktor to dokázal a dokonca dorazil do Prešporku o trištvrte hodiny skôr. Bola to taká senzácia, že o jeho výkone písali podrobne v novinách.⁴⁹

Tieto osoby zo zerdahelyiovskej rodiny hrali rolu v Anninom živote, s nimi prichádzala do styku na ich rodovom sídle v Nitrianskej Strede ako aj v ich viedenských bytoch, niekedy aj v iných zerdahelyiovských kaštieloch.

Vráťme sa späť do 30.- 40. rokov 19.storočia. S vlastnou pokrvnou rodinou sa vídala Anna nepomerne zriedkavejšie. Otec Jób ju prišiel navštíviť z Oravy raz za tri-štyri roky.⁵⁰ Zachované listy naznačujú, že aj ona sama musela stráviť nejaký čas v rodičovskom sídle

⁴⁵ Podrobnejšie o tomto náhrobku HERUCOVÁ: tamtiež.

⁴⁶ *Eine sehr gute Freundin von mir, Luise Zerdahelyi (Isa.s Tante)...*, píše Anna z Viedne svojej švagrinej Polly na Oravu. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 40 (list z 1.februára 1863).

⁴⁷ Rímskokatolícka matrika Hlohovec-Merašice (krsty 1823-1897), s. 33: Victor Georg Florian, syn Georga a Aloysie, 15.júna 1840.

⁴⁸ Na viedenskej akadémii bol aj Viktorov bratranec Andrej (pozri FLEISCHER, Gyula: *Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián*, Budapest 1935, s. 89). Obaja študenti sa zapísali v školskom roku 1855-1856. Zatiaľ čo osemnásťročný Andrej sa po prípravnom ročníku na maliarstvo ďalšieho štúdia vzdal, 15-ročný Viktor absolvoval celé štúdium, ktoré zavŕšil roku 1862. Autor publikácie uvádza rodiško bratrancov ako *nečitateľné*. Obaja sa narodili v Merušiciach pri Hlohovci (pozri originál *Protokoll der k.k. Accademie der bildenden Künste*, Archív Akademie der bildenden Künste, Viedeň, ako aj pozn. 47).

⁴⁹ *Regensburger Zeitung*, 16.júna 1841, číslo 142.

⁵⁰ Napr. ŠAB, RZ, kartón 15, fasc. 9, č. 55 (list Johany Illéssyovej z 26.júla 1839).

v Leštínach. Dôkazom je napríklad jej obraz znázorňujúci časť Leštín s tamojšími štyrmi zmeškalovskými kúriami, ktorý vznikol niekedy okolo roku 1840. Obraz, kde jej išlo pravdepodobne menej o splnenie umeleckých nárokov ako skôr o zachytenie dôvernej topografie.

Anna sprevádzala viac menej pravidelne tetu Karolínu do Pešti a cestou sa zvykli zastaviť u niektorej z Anniných sestier. Dlhé medzery medzi stretnutiami súrodenci vyplňali listami. Anna sa v každom liste živo zaujímalá o početných synovcov a netere a sledovala vývin každého jedného, dávala rady ohľadne ich výchovy, najmä neskôr, z pohľadu viedenskej dámy, sa starala o blaho detí, o ich napredovanie, rozpisovala sa obšírne o ich budúcnosti, ktorú do istej miery aj na diaľku chcela usmerniť. Jej cieľom bolo, aby rodičia prihliadali vo výchove na individualitu svojich ratolestí. Podporovala napríklad synovca v kreslení,⁵¹ dávala rady švagrinej ohľadne vzdelávania malej dcéry.⁵² V rodine nazývali Annu *Nina* a do pamäti neskorších generácií sa zapísala ako *Nina-néni*.⁵³ Ako sa zdá, už aj tomto pomerne ranom veku Anna nebola v dobrej kondícii, nápadné je, že často chorľavela. V roku 1838 ju údajná chrípka pripútala na lôžko celé štyri mesiace.⁵⁴

Vo Viedni

Kvalitatívny skok medzi Anniným obrazom *Leštiny* a *Ateliér v Nitrianskej Strede* a jej ďalšími obrazmi možno pričítať určite do istej miery na vrub dobrého učiteľa. Žiaľ, opäť nemáme ani len tie najmenšie indície, o koho mohlo ísť. V súvislosti s obrazom číslo 2 (*Izba Anny Zmeškalovej u tety v Nitrianskej Strede*) sa vynára otázka: máme snáď do činenia so symbolickou Anninou rozlúčkou s miestom, na ktorom prežila svoju mladosť, rozlúčkou tesne predtým, ako toto miesto definitívne opustila a odišla do hlavného mesta monarchie?

Okolo polovice 19. storočia tvorili vo Viedni portrétisti Friedrich von Amerling a Josef Danhauser ako predstavitelia staršej viedenskej školy, biedermeieru, Joseph von Führich a Leopold Kupelwieser (Nazaréni s religióznou tematikou), maliar a litograf August von Pettenkoffen, „modernista“ Carl Rahl, Moriz von Schwind (ovplyvnený stredovekým romantizmom), či krajinár Karol Marko (rodák z Levoče), Eduard a Thomas Enderovci, maliar a litograf Peter Fendi, F.G. Waldmüller, Franz Schrotzberg a ďalší. (Niektorí z nich, ako napr. Waldmüller, mali súkromné maliarske školy). Zo žien spomeniem predčasne zomrelú maliarku zátiší Paulinu von Koudelka (1806-1840), Máriu Antóniu Führich (1811-1888), sestru horeuvedeného umelca rovnakého mena a dve dcéry maliara Petra Krafft, ktoré sa tiež venovali maľbe (Mária a Júlia).

Odkedy Anna viedla samostatný život vo Viedni, nemožno spoľahlivo zistiť. Iba jedno je isté: v 1854 s určitosťou bývala v prenajatom byte na ulici *Theresianumgasse*, ktorý bol v blízkosti niekdajšieho reprezentatívneho letného sídla princa Eugena Savojského, horného Belvederu. A keďže jeden z jej obrazov zobrazujúci prostredie tohto bytu nazvala *Wiener Zimmer* a označila ho rokom 1851, znamená to, že tu musela žiť prinajmenšom od tohto roku. Na počudovanie sa jej meno nenachádza v tlačených zoznamov obyvateľov Viedne,⁵⁵ hoci dokazateľne bola na tejto adrese úradne hlásená.⁵⁶ Tento protiklad možno vysvetliť iba jedným spôsobom: byt nemala prenajatý

⁵¹ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 5, č. 38 (list z 13. januára 1839). Anna píše ohľadne Alexandra (=Šándora) Illéssyho).

⁵² ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 40 (list z 1. februára 1863). Anna píše švagrinej Poly ohľadne jej malej dcéry.

⁵³ Informácia od p. Kataríny Izsófovej v roku 2003.

⁵⁴ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 5, č. 38 (list otcovi z 13. januára 1839).

⁵⁵ *Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Anzeiger...für die k.k. Reichshaupt- u. Residenzstadt Wien u. Umgebung*. Viedeň, ročníky 1859 – 1878.

⁵⁶ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Konskriptionsamt, A104/1, Konskripčný hárok Wieden: č. 264. Fremdentabelle.

priamo od majiteľa, ale od iného nájomníka, ktorého meno figurovalo samozrejme aj v tlačnom zozname. Takže Anna bývala quasi v podnájme, a fakt je, že v spomenutých zoznamoch obyvateľov podnájomníci neboli vždy uvádzaní. Jej poslednou domácou bola vdova po úradníkovi Anna Hopfes.

Haus- Nummer	Vor- und Name	Geburtsjahr	Charakter oder Beschäftigung	Religion				Fremde				Ist im Besitz eines Reise- Documentes	
				Griechisch	Evangelisch	Juden	Türken	aus den Provinzen	aus dem Lande				
				katholisch	unirt	nicht unirt	Angewandter	beivertlicher	männlich	weiblich	männlich	weiblich	
							Confession						
264/27	Anna Limeschal		Palank Wing. H. Frigals										g.Rf. 1 1840

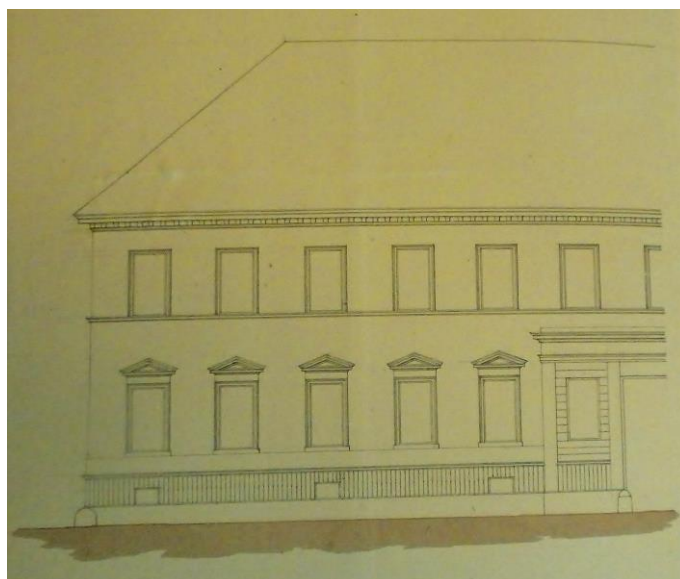
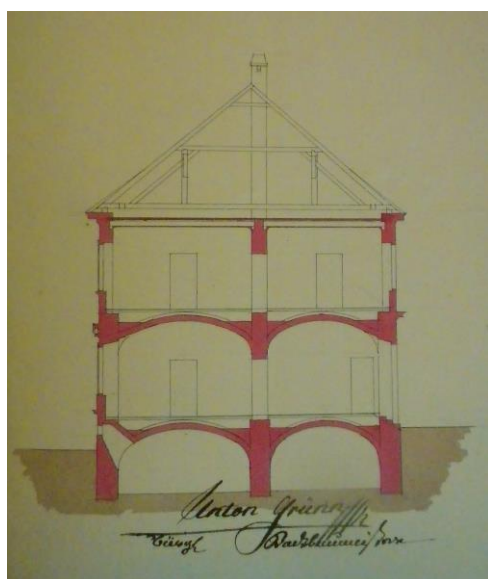
Annine meno (a rodisko Palank) na tzv. Konskripčnom hárku ako dôkaz, že bývala na Theresianumgasse (podľa starého číslovania domu). Wiener Stadt- und Landesarchiv, Konskriptionsamt, A104/1, Konskriptionsbogen Wieden: Nr. 264.

Určite to nebola náhoda, že Anna sa usadila práve neďaleko Belvedéru (v dnešnom IV. mestskom obvode). Bola to vtedy nová štvrť vonku za mestkými múrmi, v ktorej žilo množstvo umelcov. Zrodila sa veľmi rýchlo, v priebehu azda iba dvoch desaťročí, uprostred zelene, v závetrí niekoľkých barokových palácov – Belvedéru, Švarcenberského paláca a niekdajšej Favority i novopostavených prepychových domov. Na rozparcelovaných záhradách vyrástli rady jednodvojposchodových nájomných a rodinných domov, ale aj nízkych domkov podľa anglického vzoru, do ktorých sa sťahovali maliari, sochári, rytci – profesori akadémie a ich žiaci. Nachádzali tu oveľa lepšie pracovné i životné podmienky ako v rušnom strede mesta. Vládol tu kľud, mali potrebné svetlo, koncentráciu a boli *medzi sebou*. A navyše to bolo to iba na skok do horného Belvedéru, kde sa nachádzala cisárska obrazová galéria. Kto mal záujem, mohol tu so špeciálnym povolením kustóda kopírovať vystavené diela (čo sa v minulosti považovalo za najdôležitejší spôsob umeleckej výchovy). Aj Anna rada využívala túto možnosť (pozri ďalej jej *Portrét vojvodkyne* či *Obraz zvierat*).

Na tejto adrese bývala Anna nepretržite až dovtedy, kým neopustila nadobro hlavné mesto. Na ilustráciu niekoľko mien výtvarných umelcov, ktorí v tom čase v tejto štvrti pôsobili: Franz Schrotzberg, Carl Kratzer, Edmund Malknecht, Heinrich von Angeli (špecialista na portréty dám), Eugen Jettel, portrétista August Mansfeld, Rudolf Huber a Ludwig Mayer, trochu neskôr aj Emil Schindler. Iba o dve ulice ďalej žili Gottfried Seelos, Johann Varonne a Jan Nowopacky, Heinrich Redlich, Leopold Löffler, ktorý maľoval historické výjavy, krajinár Josef Schuster a prinajmenšom ďalší dvadsiati umelci, medzi nimi napríklad aj dve profesionálne maliarky, ktoré sa touto profesiou živili: akvarelistka Marie Kastner a Adela Schuster. Usadili sa tu ale aj profesori z Akadémie, ako napríklad Carl Blaas, Louis Jacoby a Eduard Lichtenfels, a možno predpokladať, že väčšina z nich mala svojich žiakov. Patrila k nim aj Anna? Bez ďalších informácií či aspoň indícií sa nikdy nebude dať povedať, kto bol jej ďalším učiteľom v dospelosti, vďaka ktorému jej maliarsky rukopis dosiahol profesionalnejšiu úroveň. Čo mohlo byť približne v tom čase, ako sa usadila v tejto umeleckej štvrti.

Dnešná ulica *Theresianumgasse* zodpovedá niekdajšej topografii: leží na okraji tejto štvrte a vyúsťuje priamo oproti hlavnému vchodu do parku tzv. horného Belvédéru. Anna sa usadila v dome č. 31, takmer na opačnom konci ulice, ktorý postavili ani nie dve desaťročia predtým.

Tento rožný dom v jednoduchom klasicistickom štýle mal pôvodne iba jedno poschodie, ale už o jedno desaťročie neskôr, keď sa tu začali hojne usádzať umelci, zareagovali majitelia domov na zvýšený dopyt tým, že začali pristavovať ďalšie trakty a nadstavovať poschodia, ktoré sa potom dali používať aj ako ateliéry.⁵⁷ Aj z tohto jednoduchého klasicistického domu v tvare „L“ s veľkým dvorom vyrástol v priebehu pár rokov trojposchodový obytný blok s 29 bytmi a z niekdajšieho priestranného dvora sa stal už iba zo štyroch strán obstaný dvorček. Prízemie a prvé poschodie však zostali z veľkej časti bezo zmeny, pribudlo akurát niekoľko priečok, ktorými rozdelili niektoré pôvodne rozmerné byty na menšie jednotky. Začiatkom 20. storočia bol dom nahradený inou stavbou.

Plány dnes už neexistujúceho domu v ulici *Theresianumgasse* (v terajšom 4. viedenskom obvode) z roku 1833, v ktorom žila Anna Zmeškalová prinajmenšom od roku 1851. Jej byt so zaklenutými stropmi sa nachádzal na prízemí. Wiener Stadt- und Landesarchiv, M.Abt. 236, A16, EZ-Reihe: Altbestand: 4. Bezirk, EZ 818.

Annin byt možno popísať detailnejšie, prinajmenšom jeho centrálnu miestnosť, ktorú predstavoval *salón*, a to jednak na základe zachovaných pôvodných plánov, jednak na základe jej vlastných troch olejomalieb zachytávajúcich toto prostredie. Na každý pád to musel byť byt na prízemí s klasicistickou klenbou a salón bol – špeciálne v jej prípade – polyfunkčnou miestnosťou. Bola to obývacia izba s rozšíreným použitím: Anna *maľovala v byte*. V tomto určite nebola žiadnou veľkou výnimkou – dokonca aj v dome, kde bývala, bolo viac takýchto domácností.

Ak sa pozrieme bližšie na spomenuté tri maľby znázorňujúce jej salón, vidíme na stenách obrazy vo viacerých radoch – vedľa seba aj pod sebou – prosto podľa niekdajšieho zaužívaného princípu. Dohromady ich muselo byť iba v tejto jednej miestnosti okolo päťdesiat. Okrem toho tu Anna mala štafle, stolík s maliarskymi potrebami, busty – pravdepodobne gipsové modely, na akých

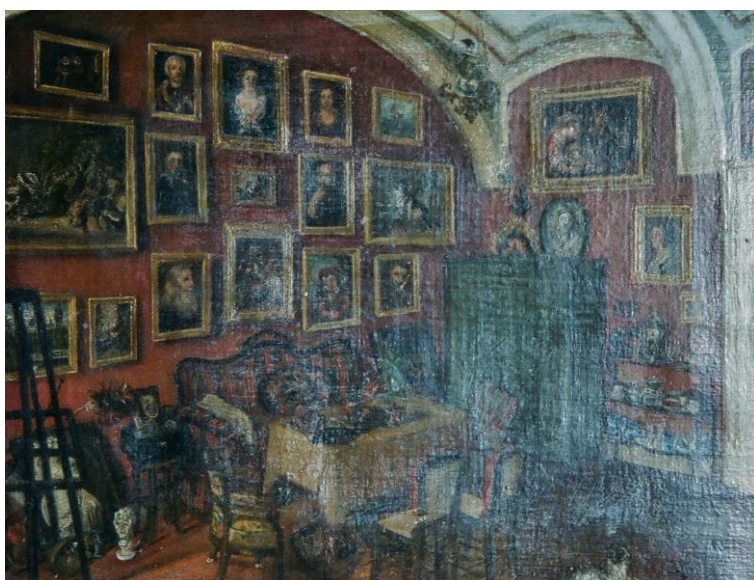
⁵⁷ Na časti tejto ulice vyrástla nová súvislá zástavba, malé rodinné domky podľa anglického vzoru, ktoré postavil vtedy úspešný staviteľ a architekt Franz Schönthaler pre svojich priateľov-umelcov. CHINNA, Christian: *Die Südbahn. Ihre Kurorte und Hotels*, Wien, 2006, s. 158.

sa vtedy nadchádzajúci umelci učili kresliť. Zariadenie? Stopy nadchádzajúceho historizmu, aký sa dal očakávať v interiéri vtedajšieho umelca alebo človeka jej spoločenskej vrstvy – čiže bohaté a ťažké závesy a textilné tapety, plyš, zaplnený interiér, stopy neorenesancie či neobaroka, dekoratívnosť na každom kroku – jedným slovom interiér, v ktorom sa so závanom čerstvého vzduchu ani len nepočítalo a ktorý z bytu vytváral akoby *futrál* pre človeka – toto sa u nej nachádzalo iba v miernej forme (napr. steny potiahnuté tmavočerveným textilom).

Anna napísala na margo svojho bytu po návšteve brata Alexa z Leštín:

*Návšteva drabého Eleka (Alexa) mi urobila dobre. Mám radosť, že sa mu u mňa páčilo. Moja izba predstavuje pre mňa pokoj a súčasne aj upokojenie... útulnosť, solídna jednoduchosť, knihy a obrazy na stenách...*⁵⁸

Byt sa nachádzal na prízemí a okná viedli do ulice, čiže na severnú stranu, čo jej zaručovalo ideálne svetelné podmienky na maľovanie. Pritom z okien videla na špičky stromov v parku slávneho Tereziána.

Salón bytu, v ktorom Anna Zmeskalová maľovala, na vlastnom obraze zo súkromného majetku. Vľavo vidieť jej maliarsky stojan.

Viedenské vplyvy

Bezprostredne nad Anniným bytom žil mladý maliar, ktorý prišiel z Nemecka, Teuwart Schmitson (1830-1863), o dve poschodia nad ňou sa nachádzal maliarsky ateliér Carla Rahla, scesťovaného a svetaznalého umelca, ktorý sa učil od talianskych, nemeckých, dánskych a francúzskych umelcov a používal kolorit vychádzajúci z Tiziana, Rubensa a Rembrandta.

⁵⁸ *Der Besuch des guten Eleck that meine Herzen wohl. Dass es ihm bei mir gefiel, hat mich ebenfalls in jeder Rücksicht erfreut. Mein Zimmer ist meine Ruhe und zugleich Beruhigung... Wohnlichkeit, solide Einfachheit, Bücher und Bilder.* ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, číslo 37 (list z 11. augusta 1860).

Rahl, ktorý bol iba o rok starší ako Anna, sa stal 1852 profesorom maľby na Akadémii výtvarných umení. Úväzok mu však trval iba jeden semester, keďže jeho umelecké smerovanie sa nekrylo so zámermi Akadémie. (O dvanásť rokov neskôr dostal definitívne samostatnú katedru.) Bezprostrednou reakciou na prepustenie bolo, že si prenajal na tejto adrese rozľahlé priestory a zriadil v nich súkromnú maliarsku školu,⁵⁹ ktorá sa takmer okamžite stretla s veľkou odozvou. Začínal s pätnástimi žiakmi, ale čoskoro ich bolo už osemdesiat! Samozrejme, že táto skutočnosť sa výrazne prejavila v celom dome: bolo tu rušno, Rahlvi dospelí *žiaci* vchádzali a vychádzali v každú dennú aj nočnú hodinu, behali po schodoch...

V tomto *kráľovstve maľby*, v ktorom sa umelecký fanatizmus snúbil s prísnyim dodržiavaním vytýčených princípov, sa občas konali rozpustilé zábavy a bály, čo sa niekedy nezaobišlo aj bez menších incidentov. Prezrádzajú to spomienky Rahlových oddaných žiakov, prezývaných *Rahlianeri*, na tieto majstrovské kurzy.⁶⁰ Patrili k nim Bitterlich, Eisenmenger, Griepenkerl, Josef Hofmann, Romako, Pieringer, Mayer, Moser – budúce veľké mená rakúskeho umenia – a začas aj mladí Uhri Andreas Marko a Munkácsi.⁶¹ Rahl mal ako učiteľ maľby veľké renomé, maliar-kolega Führich k nemu dokonca posielal svojich žiakov na ďalšie zdokonalenie a iní maliari zase svojich synov (napr. Genelli či spomenutý Marko, starší). S ktorými sa Anna poznala? A do akej miery sa stýkala s ich veľkým vzorom, so samotným Carlom Rahlom? Niet pochyb, že sa ako bezprostrední susedia museli poznať.

Možno sa s Rahlom zoznámila už predtým, v salóne niektorého maďarského šľachtica vo Viedni, alebo hádam ešte skôr, napríklad v roku 1834, keď Rahl ako mladý umelec maľoval v Uhorsku religiózne obrazy v kostoloch? Alebo to bolo v 20. rokoch v Budapešti, kde Rahl portrétoval významné maďarské osobnosti? Aj keď sa takéto podrobnosti pravdepodobne nikdy nedozvieme, o tom, že Anna o Rahlvi vedela už predtým, ako sa nastťahovala do tejto štvrťi, sa dá sotva pochybovať. Uhorská tlač oslavovala Rahla ako veľkého umelca pomerne skoro.⁶² (Napokon v Maďarsku ho dodnes považujú za veľkého koloristu, ktorý ovplyvnil maďarský realizmus.)

V tomto dome na Theresianumgasse sa vďaka jeho obyvateľom-umelcom stále niečo dialo. Čo všetko zaregistrovala Anna Zmeškalová? Bývala na prízemí... Napríklad v apríli roku 1858 na druhom poschodí sedel Rahlvi ako model hudobný skladateľ Franz Liszt.⁶³ Počas viedenských pobytov býval Liszt často hosťom salónu Rahlvho žiaka Romaka, kde ho starší majster palety jedného dňa požiadal, aby mu sedel modelom. Asi týžden chodieval Liszt do Rahlvho ateliéru – dve poschodia nad Annou. A ako som už spomenula vyššie (pozri s. 15), Eduard (Ede) Zerdahelyi bol klavíristom a niekoľko rokov predtým Lisztovým žiakom, ktorého Anna tiež dobre poznala. Akoby sa v Anninej osobe pretínali tieto dve línie, dva umelecké *príbehy*.

Anna musela byť častým svedkom toho, ako sa z tohto domu sťahovali monumentálne plátna, ktoré Rahl s prispením žiakov vyhotovil pre svojich bohatých zákazníkov. No bola aj svedkom

⁵⁹ Boli to priestory postavené za účelom ateliéru... vo veľkom a hojne obývanom dome... jedno celé poschodie. Veľká a vysoká sála s piatimi oknami a balkónom slúžila Rahlvi ako ateliér, veľká predsieň poskytovala dostatočný priestor na uchovávanie skíc a obrazov, vedľa sa nachádzala spálňa. Z druhej strany sa vchádzalo do miestnosti, v ktorej pracovali žiaci, ktorých počet sa zvyšoval, a zatým bola Rahlvova izba. V susednom byte bola umiestnená maliarska škola a okrem nej tu bola izba, kde niektorí z nás maľovali. Tmavá kuchyňa a este tmavšia komora pre sluhu dotvárali tento „byt“. MAYER, August Georg: *Erinnerungen an Carl Rahl*, Viedeň 1882, s. 69f.

⁶⁰ BAUER, Oswald Georg: *Josef Hoffmann*, Mníchov 2008, s. 127f.

⁶¹ Tamtiež. Ďalšie mená sa nachádzajú na s. 70. Zoznam však nie je kompletný a tak nevieme, či sa medzi nimi nachádzali aj ženy.

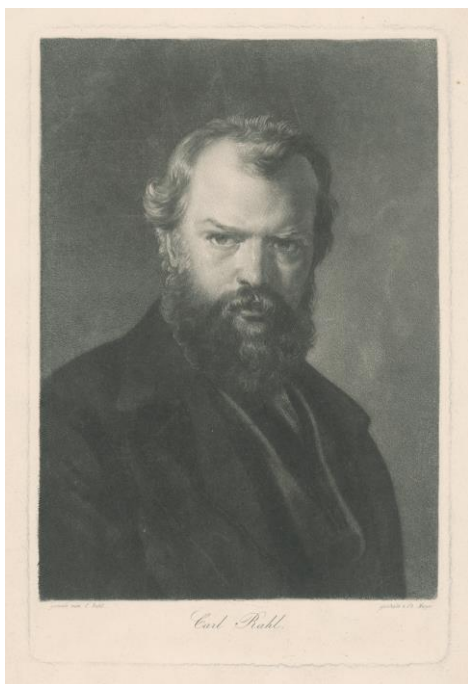
⁶² KERTBENY, Károly Mária: *Ungrische Revue*, Pešť 1855.

⁶³ POCKNELL, Pauline: *Franz Liszt and Agnes Street-Klindworth. A correspondence, 1854-1886*, Hillsdale NY 2000, s. 150. Liszt prišiel do Viedne 12. apríla 1858.

toho, ako tri dni po Rahlovej smrti v lete 1865 z tohto domu na nároží vychádzal okázalý pohrebný sprievod s faklami.

Navštevovala aj ona občas jeho ateliér, požívajúc výhodu blízkej susedky a dala si snáď dokonca od neho poradiť? Nemáme žiadne dôkazy o tom, že tam skutočne chodievala, môžeme sa iba domnievať, že navštívila toto Rahlove kráľovstvo rozprestierajúce sa na celej ploche jedného krídla budovy, ku ktorému patril balkón s čarovným pohľadom na mesto. Ovplynula ju Rahlova novátorská technika, vrstvenie lasúr na bielom podklade, práca so štetcom, kompozícia, a predovšetkým jeho výrazná farebnosť vychádzajúca z benátskeho umenia? Jeho postavy sú nabité energiou, silné a zmyselné, ako výsledok kypiaceho zdravia, no pritom aj určitej nevinnosti, čo (pochopteľne) jeho súčasníci vnímali inak a považovali postavy za prit'ážke a formy za *otupené* a nejasne konturované.⁶⁴

Základom Rahlovej výuky bola maľba podľa živého modelu a portrét, v ktorom sám dosiahol prenikavé úspechy. *Postihnúť podstatu jednotlivca v samotnom jadre bytosti a zachytiť na ňom to, čo pretrváva...* napísal o ňom Alfred Boltmann.⁶⁵ Zdokonaľovala sa Anna v maľbe portrétov naozaj o dve poschodie vyššie? Trúfala si? Alebo zostalo z jej strany iba pri inšpirácii, bez toho, aby vôbec ukázala svoje výtvyry a uspokojila sa so sústredeným pozeraním?

Vľavo: autoportrét C. Rahla na medirytine od Ch.F.Mayera (web umenia SVK_SNG.G_12258). Vpravo: Badat' jeho vplyv na portréte Apolónie (Poly) Zmeškalovej od Anny Zmeškalovej? (obraz zo súkromného majetku)

Ako mohol asi Rahl pôsobiť na Annu? Bol výrečný a vraj svojich žiakov nešetril, keď išlo o hodnotenie práce. Navyše často schytil do ruky štetec a bezohľadne im zasahoval do prác.⁶⁶ Prísne dbal na dodržiavanie základného pravidla: až pokročilým žiakom dovolil, aby sa venovali historick-

⁶⁴ Napríklad in: LÜBKE, Wilhelm: *Bericht über die künstlerische Abteilung der Allgem. Öster. Malerei*, 1867, s. 32.

⁶⁵ BOLTSMANN, Alfred: *Karl Rahl*, in: *Unsere Zeit: Deutsche Revue der Gegenwart*, zv. 1-2, 1866, s. 404.

⁶⁶ VINCENTI, Carl Ferdinand von: *Wiener Kunst-Renaissance*, Gerold Wien, 1876, s. 212-223.

kým výjavom (*Historienmalerei*), čiže monumentálnej maľbe a kompozícii, čo bolo jeho vlastnou doménou. (Ženy sa vtedy principiálne monumentálnej maľbe nevenovali). Jeho zmýšľanie sa riadilo predovšetkým pojmom slobody a dôsledkom toho sklonom k opozícii. A to tak v politických a náboženských otázkach ako aj v umeleckých.⁶⁷ Naproti tomu Anna, aspoň podľa toho, ako to prezrádzajú jej listy, mala ďaleko od vedomého a pribojného novátorstva. Monumentalita v istej forme sa prejavovala aj v jeho povahe a zovňajškom sa čoraz viac podobal faunovi. *Človek akoby prírodný živel... aj pokiaľ ide o fyzickú silu... sebaistý vo vystupovaní, panovačný a trochu približný... Divoká, nespútaná sila pôsobila natoľko, sa ho človek mohol na prvý pohľad naľakať... Ale za touto silou sa hneď objavila prevaha ducha, spojená s nevýčerpateľným zdrojom priateľskej dobrosrdečnosti a prekrývajúceho humoru.*⁶⁸

Riskovala Anna známosť s novátorom, ktorý uchvacoval mladých umelcov a hral významnú rolu vo viedenskom historizme, s novátorom, ktorého už vtedy považovali za hlavný pilier rakúskej monumentálnej maľby? Táto sa Anny síce netýkala, no jej základom bol portrét, a portrét u Anny prevažoval. Nechala sa teda v pokročilom veku ovplyvniť týmto predchodcom populárneho Hansa Makarta? Rahl sa od vtedajšej realistickej viedenskej tradície príkro odkláňal a jeho odporcovia mu vyčítali *drastický a krikľavý eklektizmus* (P.F. Schmidt). Dnes ho považujú za vynikajúceho realistického portrétistu a monumentalistu a originálneho Makartovho predchodcu. Mimochodom pestoval styky aj s hudobnými skladateľmi (s Wagnerom, Lisztom), s literátmi, s maďarskou šľachtou...

Kvôli žiarivej farebnej škále nazývali Rahl ešte za jeho života géniom koloristickej sily. Zhustená kompozícia s postavami zaujímavými silové pozície, ich ťarcha, váha,⁶⁹ mohutné ramená, tajomné presvetlenie... A historické témy: antické, biblické, mytologické, heroizujúce, rozmarné a často aj eroticky ladené, inscenované. Vytvoril 420 portrétov, okolo 20 oltárnych obrazov, 60 historických výjavov a ďalšie diela, medzi ktorými je napr. aj viacero nerealizovaných návrhov na monumentálne obrazy.⁷⁰ Navrhoval aj tzv. živé obrazy na divadelných doskách, ako napr. pri Schillerovských slávnostiach vo Viedni v roku 1859.⁷¹

Zdá sa, že Rahllova výrazne svojská tvorba bola pre Annu skutočne v čomsi vzorom. V každom prípade je zaujímavé, že na jej obrazoch zo 60. rokov sa ženské postavy o.i. vyznačujú istou mohutnosťou, dokonca na jednom obraze – spornom, predsa len kípia? – (*Portrét dievčatka*) nachádzame zjavnú príbuznosť ženskej pózy so scénou Rahllovho obrazu *Herkules a Omfala*. Výjavom sa zapodievali umelci počnúc antickými freskami cez Cranacha staršieho, Veroneseho, Rubensa a Bouchera až po 19.storočie.⁷² Rahllov obraz vznikol v roku 1860,⁷³ Annin 1871.

Pozrime sa opäť na biografický aspekt maliarky. V roku 1859 zomrela Annina teta Karolína Zerdahelyiová. Keďže Anna bola na ňu predsa len citovo naviazaná, bola to pre ňu veľká rana. Upadla do malomyselnosti, zatiaľ čo jej padol každodenný život.

Mimochodom po psychickej [správne: fyzickej] stránke sa cítim dobre, ale vnútorne... iba láska k Vám, sú-rodencom a k Vaším deťom sa nezmenšuje, skôr rastie. Radosť mi aj naďalej prinášajú kvety, niekoľko dobrých priateľiek mi uľahčuje

⁶⁷ BOLTSMANN: *Unsere Zeit*, zv. 1-2, 1866, r. 401.

⁶⁸ ROESSLER, Arthur: *Nachwort* in: Carl Rahl: Briefe. Wien 1922, s. 9f.

⁶⁹ LÜBKE, Wilhelm: *Bericht über die künstlerische Abteilung der Allgemeinen, Österreichische Malerei*, 1867, s. 32.

⁷⁰ *Illustrierte Zeitung*, Leipzig, Berlin, Wien, 18.november 1865.

⁷¹ *Neue Wiener Musik-Zeitung*, 10.november 1859.

⁷² Rahl našiel inšpiráciu k tomuto obrazu počas niekoľkoročného študijného pobytu v 20.rokoch v Ríme (bola to najmä Villa Farnesina s Raffaelovými freskami), neskôr na neho pôsobila formová reč staršieho nemeckého kolegu, maliara Bonaventura Genelliho (1798-1868), s ktorým sa spriatelil ešte za tohto rímskeho pobytu.

⁷³ Viď reprodukcia na internete: <http://www.fineart-china.com/htmlspecial/addcart-83937.html> - alebo tiež http://mobile.wikilove.com/Images:Carl_Rahl_-_Hercules_and_Omphale.jpg. (obe zo dňa 8.12.2014).

*život, ktorý sa z nepochopiteľných príčin ešte stále upína k tejto mižernej zemi... moja činnosť [je] tak bezcenná. Maľovanie a veršovanie tak detinské a ničomn ... ľahostajnosť...*⁷⁴

Z predchádzajúcich riadkov sa zrazu dozvedáme nielen o tom, že maľovala, ale aj o jej ďalšej umeleckej aktivite, o písaní poézie, po ktorej však nezostala žiadna písomná stopa. Teta Zerdahelyiová jej mimochodom zanechala menšie dedičstvo.⁷⁵

Monogram s korunkou na obálkach Anny Zmeškalovej. ŠAB, RZ, kartón 19, fasc. 24, č.16.

V roku 1862 bola Anna vážne chorá, lekár jej dokonca zakázal písať, pretože písanie listov ju psychicky vyčerpávalo. Nie je známe, akou konkrétnou chorobou trpela.⁷⁶ Cestovanie následkom toho podstatne obmedzila, predstavovalo pre ňu priveľkú námahu.⁷⁷ Celková kríza však bola asi oveľa hlbšia, ako sa dalo očakávať. Anna sa sťahovala čím ďalej tým viac do ústrania, nestarala sa o to, čo sa dialo na verejnosti, prestala sa zaujímať o politické udalosti. *Som rada, že to nemusím robiť a že môžem nerušene filozofovať v tichu mojej komôrky. Návštevy mávam zriedkakedy a tiež nechodím na žiadne, a predsa sa mám dojem, že čas uteká...*⁷⁸

Obmedzené finančné prostriedky jej robili starosti a mali tiež svoj podiel na celkovej nálade. *Keby som len mala prostriedky na to, aby som k slovám mohla pripojiť aj diela ... Ale takto som závislá od porozumenia a priazne môjho synovca. Žijem vo Viedni maximálne šporovlivo a ... celkom utiahnuto.*⁷⁹ A ďalej: *Dva obrazy po 40 zlatých som predala Šándorovi a teraz si ešte objednal obraz koňa, čo sa budem snažiť okopírovať v nejakej dobrej galérii.*⁸⁰ Vypomáhala si tým, že kopírovala známe obrazy. Bolo to iba v rámci

⁷⁴ *Übrigens befinde ich mich psychisch wohl, innerlich aber... Nur die Liebe zu meinen Geschwistern, Euren Kindern ist nicht gemindert, eher erhöht. Blumen erfreuen mich noch immer, wenige gute Freundinnen erleichtern mein Dasein, welches sich unbegreiflicherweise immer noch an diese miserable Erde klammert... meine Beschäftigungen so zwecklos. Malerei u. Verse so kindisch und nichtig. ...[nečitateľné] ... Gleichgiltigkeit.* ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 36 (list z 5.sept. 1859).

⁷⁵ V tom istom liste píše Anna Zmeškalová, že musí zaplatiť daň 900 zlatých za dedičstvo v Nitrianskej Strede. Podobne aj v nasledujúcom liste ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č.37 (list z 11.augusta 1860).

⁷⁶ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 37 (list z 30.júla 1862).

⁷⁷ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 40 (list z 1.februára 1863).

⁷⁸ *...bin froh, es nicht thun zu müssen und in meinem Kämmerlein ungestört filosofiren zu können. Besuche bekomme ich kaum, und mache ebenfalls keine, dennoch scheint mir die Zeit beflügelt...*, Anna Zmeškalová píše súrodencom. ŠAB, RZ, kartón 16, fasc. 3, č. 39 (list z 20.decembra 1863).

⁷⁹ *Hätte ich nur die Mitteln, der Worten auch Werke beizufügen! So hänge auch ich nur von der Einsicht u. Wohlwollen meines braven Neffen ab. Ich lebe äusserst sparsam und... gänzlich zurückgezogen in Wien...*, Anna Zmeškalová píše švagrinej Apolónii. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 42 (list z 19.novembra 1867).

⁸⁰ *Zwei Bilder zu 40 u. habe ich an Sandor verkauft und nun bestellte er das Pferd, welches ich trachten werde, aus einer guten Galleria zu copieren.* Tamtiež. Šándor bol s najväčšou pravdepodobnosťou Alexander, syn Anninej sestry Johany, vyd. Illéssyovej, pozri pozn. 98.

rodiny, alebo prijímala objednávku aj od cudzích záujemcov? Na túto otázku zatiaľ nepoznáme odpoveď.

Anna Zmeškalová zažila aj Rahlovho nástupcu v ateliéri na hornom poschodí: stal sa ním od roku 1866 jeho žiak Christian Griepenkerl. V roku 1869 tu Anna strávila iba niekoľko mesiacov. Po dlhom váhaní sa totiž odhodlala cestovať na Oravu. Predchádzali tomu veľké prípravy, obstarávala drobné darčeky, organizovala, balila a vopred posielala debny.⁸¹ Právom sa môžeme domnievať, že slúžili aj na prepravu obrazov, ktoré pripravila ako darčeky pre svojich príbuzných, medzi nimi aj tých troch olejov, ktorými chcela Leštincanom priblížiť vlastné domáce prostredie vo vzdialenom meste. Zostala tu niekoľko mesiacov a až na jeseň sa vrátila do Viedne. Práve počas tejto návštevy s veľkou pravdepodobnosťou vznikli podobizne švagrinej Poly a jej dcéry.

Iba o rok na to sa Annina situácia zmenila. Má veľké zdravotné ťažkosti, nemôže dobre chodiť, a do schodov už vôbec nie.⁸² Vo všeobecnosti platí, že podľa toho, ako vyzerá rukopis, sa dá usudzovať na zdravotný stav. U Anny to platí dvojnásobne, ruka ju neomylné prezrádza, v takýchto obdobiach sa jej písmo stáva takmer až nečitateľným. Annin stav sa však nezlepšuje ani nasledujúci rok. Chcela by ísť opäť na Oravu, ale lekár jej cestu nedoporučuje.⁸³

Anna Zmeškalová: *Interiér vlastného ateliéru* (Slovenská národná galéria)

Časť obrazov visiacich na stenách možno identifikovať ako jej vlastné diela – napríklad veľkoformátové portréty v strednom rade vľavo. Keďže tieto vlastnoručne označila rokom 1869, mohol vzniknúť tento obraz znázorňujúci jej salón-ateliér najskôr v roku 1869.

⁸¹ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 43 (list z 3.marca 1869).

⁸² ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 44 (list z 25.júla 1870).

⁸³ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 45 (list z 29.júna 1871). O akú chorobu išlo? V tom istom liste Anna síce navrhuje, že k nej môžu poslať neter Máriu trpiacu (podľa vtedajšej diagnostiky) „hystériou“, Viedeň ju vraj rozptýli a veselé stvorenie Izabela Zerdahelyiová sa jej bude venovať, ale súčasne sa Anna priznáva, že ona sama je ... *príliš chorá na to, aby som s ňou mohla zdieľať spoločnú izbu. A pohľad na moju slabosť a nevýslovné žalúdočné krče by ju mohli...* [bin ich zu krank um mein Zimmer mit ihr zu teilen u. Der Anblick meiner Schwäche und unsäglichen Magenkrämpfe könnte ...]

Koniec 60.rokov a 70.roky boli prelomovou dobou – dobou zrýchlenia času. Viedeň mala svetový unikát – vodovod, nasledovala rozsiahla regulácia Dunaja, ktorá podstatne zmenila vzhľad mesta, podobne ako aj stavba Ringstraße, ktorá nahradila dovtedajšie mohutné mestské hradby, v meste boli zrazu koľajnice – a bežela po nich *tramway*, uprostred zástavby vyrastali obrovské železničné stanice, z ktorých sa dalo cestovať do vzdialených častí ríše i svetových metropolí, bolo tu plynové osvetlenie. Telegrafný kábel spájal starý kontinent s novým, začal sa hojne používať vynález fotografie, vznikla svetová poštová spoločnosť a jej linky obopínali zemeguľu. Anna mohla v 70-tych rokoch sledovať, ako v susedstve stavajú prepychový Rotschildov palác – a potom prišiel pamätný rok 1873: po Londýne a Paríži svetová výstava vo Viedni, ktorú otvorili 1.mája. O pár dní nato vypukla finančná kríza (krach na burze bol 10.mája). A iba niekoľko týždňov po tom, ako sa zatvorili brány výstaviska, vypukla vo Viedni posledná veľká epidémia cholery...

Nakoľko mohla Anna bezprostredne zažiť a vychutnávať atrakcie svetovej výstavy, je otázne. Jej zdravotný stav nebol práve najlepší a vlastná finančná situácia nebola vôbec ružová. Lístok na otvorenie stál 25 zlatých, čo bola pre ňu úplne nepredstaviteľná suma. A dokonca aj celodenný vstup nebol práve najlacnejší: stál jednu zlatku,⁸⁴ čo poriadne zaťažovalo jej rozpočet.

Pravdepodobne to boli finančné pomery a zdravotné ťažkosti, ktoré Anne nedovoľovali využívať posledné vymoženosti oných čias a podnikat' cesty. Okrem strohých zmienok o dvoch-troch pobytoch na Orave nachádzame v jej nevel'mi rozsiahlej zachovanej korešpondencii iba pár slov o ceste do Salcburgu, ktoré podnikla ešte s tetou Zerdahelyivou a o jednom krátkom pobyte vo Švajčiarsku.⁸⁵ A to by znamenalo, že inak celý čas trávila vo Viedni.

Priatelia a okruh známych

S kým sa stýkala Anna vo Viedni? V dome, v ktorom žila, mala spriatelene duše, manželský pár Hanckovcov. Žiaľ, okrem toho, že Jozef Han(c)ke bol úradníkom Južnej štátnej železnice a pochádzal zo severnej Moravy, sa mi nepodarilo zistiť o týchto Anniných priateľoch nič bližšie. Pravdepodobne to však bolo dlhotrvajúca známosť, ktorá sa vzťahovala aj na ďalších Anniných príbuzných. Anna sa vídávala často aj so Zerdahelyiovcami z rôznych rodinných línii, ako som už spomenula vyššie – a to najmä s Lujzou a jej synom, maliarom Viktorom,⁸⁶ ktorí bývali v susedstve, a s Máriou a jej dcérou Izabelou (*Ison*).⁸⁷ Okrem toho mala Anna aj známosť vo vysokých kruhoch. Inak by sa nebola dostala do kontaktu so ženou, ktorú označila vo svojom liste prostým slovom *kňažná*.⁸⁸ Koho tým mienila? Snáď známu filantropku Paulínu Metternich-Sándor, ktorá podporovala umelcov?

⁸⁴ KOS, Wolfgang (vydav.): Experiment Metropole 1873: Wien und die Weltausstellung (katalóg k výstave), Viedeň 2014.

⁸⁵ Z nedatovaného konceptu listu Anny Zmeškalovej adresovaného priateľke Betti: *Meine Tante ... gebrauchte das Bad und liess Isa zwei Wochen und mich eine Woche die vielfältigen Annehmlichkeiten jenes Aufenthaltes geniessen. Ich ergötzte mich theils an der Geselligkeit theils an der Natur ...* ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 46.

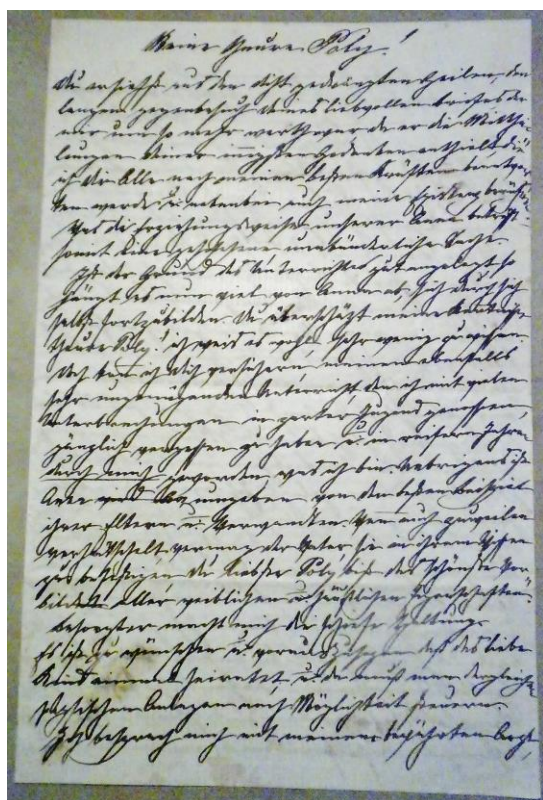
⁸⁶ Lujza von Zerdahelyi (rod. Roegen, 1806, pôvodom z Viedenského Nového Mesta) a syn Viktor, uvádzaný ako maliar a litograf v IV. obvode, bývali od 60. rokov na adrese Belvederegasse 23. Wiener Stadt- und Landesarchiv, Magistrat, *Kartei der Fremden*.

⁸⁷ Mária, manželka štátneho úradníka Pavla Zerdahelyiho a ich dcéra Izabela, narodená 1837 v Nitrianskej Strede. Podľa toho, ako často Anna Zmeškalová spomína Izabelu vo svojich listoch, museli sa často navštevovať.

⁸⁸ Anna Zmeškalová spomína vo svojom liste (ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 47 - list z 22.apríla 1878) *dolný zámok* (Unterschloss). Myslela tým snáď *dolný Belvédér*? V ňom však vtedy nežila žiadna kňažná. Alebo mala Anna na mysli metternichovský, dnes už neexistujúci palác, ktorý stál z bočnej strany dolného Belvédéru? Kňažná Paulina Metternich-Sándor (1836-1921), vnučka a nevesta kancelára Klemensa Metternicha, ktorá sa usadila vo Viedni roku 1870 po návrate

O jednej sfére Anninho života nemáme žiadne informácie – o jej privátnom živote. Fakt je, že zostala slobodná. Bolo to ale jej dobrovoľné rozhodnutie? Nezachovali sa žiadne stopy, ktoré by prezrádzali čosi o jej prípadných citových vzťahoch. To však vonkoncom nemusí znamenať, že žila asketickým životom. Pravdepodobne existovala konkrétna príčina, prečo sa nikdy nevydala, prečo žila vo Viedni sama, odkázaná iba na obsluhu služobnej.

Pravdepodobne s pribúdajúcimi rokmi a zdravotnými problémami, ktoré predstavovali veľkú prekážku v spoločenskom živote, sa Annin okruh známych neustále zmenšoval. O to viac bola odkázaná na písomné kontakty. Udržiavala čulý písomný kontakt so súrodencami a tých, ktorých mala najradšej, si sprítomnila podobizňami. Na stenách obytného ateliéru viseli ich portréty – švagrinej, bratov, ich dcér, otca, pravdepodobne aj sestier.

Ukážka úhladného písma Anny Zmeškalovej na úvodnej strane listu určeného švagrinej Apolónii, ktoré sa v časoch choroby podstatne menilo (ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 42).

Zachovaná korešpodencia predstavuje iba malú časť pôvodného množstva, no aj v tomto skromnom pozostatku sa ukazuje, ku komu Anna prechovávala hlbšie city, komu dávala prednosť. Boli to predovšetkým švagríná Apolónia (Poly), manželka brata Alexa (ktorého volali po maďarsky Elek), ktorú aj niekoľkokrát zvečnila na plátne. Apolónia Turanská pochádzala z jedného z najstarších liptovských zemianskych rodov, ktorý sa v priebehu siedmich storočí rozšíril do viacerých

z Paríža, kde bol jej manžel vyslancom. Stála pri zrode privátnych iniciatív a zbierala finančné prostriedky v ohromujúcom rozsahu na charitatívne ciele a kultúrny život. Patrila k najznámejším a najobľúbenejším postavám viedenského spoločenského a kultúrneho života tých rokov.

stolic. Narodila sa 1827, zomrela neskôr ako Anna, roku 1892.⁸⁹ Mala jedného brata a dve sestry, ku ktorým Anna prechovávala tiež veľmi priateľské city. Len pre zaujímavosť: Eufrozina Turanská, manželka básnika Sama Chalupku, bola Polyina teta. Nevieme, kde Poly vyrastala – či to bolo v rodovom liptovskom Turíku (v tamojšom tzv. kaštieli či v nenápadnej kúrii), v kúrii Turanských v Párnici na Orave⁹⁰ (viď listy Apolónie z roku 1852) alebo nejakom inom mieste. Ďalšou adresátkou Anniných listov bola Bety – najpravdepodobnejšie ide o švagrinú, ktorá bola ženou druhého Anninho brata, Petra. Anna korešpondovala ale aj s dcérami oboch bratov, s neterami Annou a Gizelou, ako vyplýva z rôznych formulácií. Tieto listy sa však nezachovali.

V listoch Anny Zmeškalovej narazíme iba zriedkavo na tému umenie – akoby jej maľovanie bolo v rodine *samožrejmosťou*, čím si, čo patrilo k jej osobe a preto ani nikoho neprekvapovalo. V listoch sa zväčša rozoberajú rodinné záležitosti, otázky výchovy dcér a ich zdravia, Anna sa oboznamuje s drobnými udalosťami, rieši otázky finančného charakteru, komentuje činy a konanie rodinných príslušníkov. A ťažká si na vlastné zdravie.

Domovina

Zdá sa, že v neskorších rokoch sa Anna venovala takmer výlučne portrétnej tvorbe, zatiaľ čo predtým sa venovala aj krajinárstvu (o tom, že by bola maľovala zátišia, som zatiaľ nenašla žiadnu konkrétnu zmienku). Pravdepodobne ju k tomu vtedy podnecovali letné cesty ku sestrám na vidiek.

Boli to cesty do Mučína, o ktorom som sa zmienila na začiatku a ktorý by svojím nefalšovaným zasneným a ospalým čarom musel ešte aj dnes podnietiť tvorivého umelca. Bývala tu Annina staršia sestra Ludovika (*Lotti* alebo aj *Šarlota*, 1810-1866). Bola vydatá za Františka Szabóa z rodu santovských Szabóovcov, ktorý zastával v rokoch 1828-32 dôležitú funkciu na súde novohradskej stolice.⁹¹ Lotti bola obetavou matkou štyroch detí a dojemne sa starala už v 40. rokoch o ovdovelého otca Jóba Zmeškala, ktorý u nej prežil posledné roky života (zomrel 1851).⁹² Rodina trávievala leto v Mučíne, kde mal František spolu s bratom Ladislavom lesy a polia. Niekedy okolo roku 1830 si tu postavili klasicistickú kúriu, jednu z dvoch, ktoré stoja dodnes pri hlavnej ceste od Lučenca. Tu strávila Anna vždy niekoľko šťastných dní v kruhu rodiny, so sestrou, švagrom a ich deťmi. Dedina bola bez kostola, na čom sa ani potom nič nezmenilo, mala vyše šesťdesiat domov a veľké stajne.⁹³

Druhým miestom, na ktorom Anna párkrát prežila letnú idylu, bola Dolná Sečianka (predtým *Szeesenke*) severovýchodne od Šiah. Časť dediny s dvesto obyvateľmi patrila Žemberyovcom.⁹⁴ Sem, ku sestre Janke (Jeanette) vydatej za Ladislava Illésyho, ktorá striedala Sečianky s Pešťou,

⁸⁹ SZLUHA, Márton: *Liptó vármehye nemes családjai*, Budapest 2000, s. 770, 771, 760.

⁹⁰ Popisy oboch budov sa nachádzajú in: JANURA, Tomáš: *Vidiecke šľachtické sídla v Liptovskej stolici*, Liptovský Mikuláš 2008. *Párnica* pozri: JANURA, Tomáš, ČAJKA, Michal: *Vidiecke šľachtické sídla v Oravskej stolici*, Liptovský Mikuláš 2011, s. 71.

⁹¹ NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 10. diel, Pešť 1865, s. 439.

⁹² Predtým ako bol Jób Zmeskal v dôsledku vážnej choroby odkázaný na pomoc svojej dcéry, trávieval leto v klasicisticky upravenej barokovej kúrii v dedine Lapujtő (dnes Karancslapujtő pri Šalgotárjáne), ktorá bola od Mučína vzdialená jeden a pol hodiny kočom. Vtedy mala 90 domov, v ktorých žilo asi 900 obyvateľov. THIELE: *Königreich Ungarn...* (pozn.11), 1. diel, s. 230.

⁹³ Mučín, pozri: Rakúsky štátny archív, mapa z vojenského mapovania z obdobia cisára Františka, sekcia 43, kolonka 35 a príslušný „popis“; GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta: *Súpis pamiatok na Slovensku*, 2. diel, Bratislava 1968, s. 344; ADAMOVÁ, Mária: *Mučín-Mucsiny 1246-2006. 760. výročie prvej písomnej zmienky*, Lučenec 2006.

⁹⁴ Rakúsky štátny archív, mapa z vojenského mapovania z obdobia cisára Františka, sekcia N, kolonka 45, č. XXXII. Z roku 1842 a príslušný „popis“.

chodievala Anna v 30. a 40. rokoch častejšie a odtiaľto potom zvykla spolu s tetou Zerdahelyiovou cestovať ďalej, do hlavného mesta Uhorska, k iným príbuzným.

V jednej z týchto mučínskych kúrií Anna Zmeškalová ako mladá žena strávila opakovane idylické letné dni v kruhu svojich príbuzných. Stav z roku 2011. Foto: autorka.

Azda najvýraznejšie Annu ovplyvnili pobyty na Orave a – ako sa traduje v rozvetvenej zmeškalovskej rodine – na Liptove. Nevieme, na ktoré miesta tam chodievala. Mohlo to byť napríklad Liptovský Mikuláš, kde manžel jej dôvernej priateľky Lujzy Zerdahelyiovej bol v 60. rokoch hlavným županom. Ako dokazuje Annina korešpondencia so súrodencami, nie je však pravda, že by často chodievala na Oravu, ako napísal Saučín.⁹⁵ Cesty sa konali maximálne raz za päť, šesť rokov a trvali potom tri, štyri mesiace. Niekedy však boli intervaly medzi jednotlivými pobytmi oveľa dlhšie, takže dovedna tu Anna neabsolvovala ani osem návštev. Na Orave rada maľovala prírodu a obrazy si potom odvážala do Viedne, pravdepodobne ako symbol domoviny.

Práve pri týchto príležitostiach navštívila aj Liptov, no vôbec nie je jasné, ktoré miesta a koho. Vágna zmienka v jej listoch napovedá, že bola napríklad v Korytnici⁹⁶ a tiež, že sa stretla s rodinou Čemických z Čemíc. Tieto blízke kontakty vyplynuli pôvodne zo samotného faktu, že medzi leštinskými Zmeškalovcami a Čemickými sa v dvoch generáciách po sebe uzatvárali svadby. Ako hostitelia na Liptove však prichádzajú do úvahy aj súrodenci Anninej milovanej švagrinej Poly, s ktorými si Anna dobre rozumela – čiže s rodinou Turanských. Čiže do úvahy by prichádzal Turík pri Ružomberku.

Akonáhle sa prehĺbili Annine zdravotné ťažkosti, prestala cestovať. O tom, že by bola navštívila vidiek alebo uhorskú metropolu v 60. či 70. rokoch, kam v mladosti chodievala pozrieť aj vydatú sestru Janku, niet ani zmienky (sestra Henrieta, ktorá žila v Pešti, zomrela ešte ako 23-ročná). Z času na čas navštívili Annu vo Viedni bratia z Leštín⁹⁷ a jej ďalší blízki či vzdialenejší príbuzní. Aspoň tak to prezrádzajú jej listy z tohto obdobia. Zo ženského okruhu jej boli blízke, ako som sa už zmienila, okrem sestier predovšetkým švagriné Poly (Apolónia, manželka druhého brata Alexa) a Betty (Alžbeta, manželka brata Petra) netere Anna, Gizela. K jej obľúbencom patrili obaja bratia a synovec Alexander (Šándor), ktorý bol synom sestry Janky.⁹⁸

⁹⁵ SAUČÍN: *Slovenské maliarstvo* (pozn. 4).

⁹⁶ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 47, najmä list z roku 1878.

⁹⁷ Bratia dvojčatá Elek a Peter (nar. 19. apríla 1815) sa po štúdiách vrátili späť do rodných Leštín.

⁹⁸ Sestra Janka (Johana, nar. 1811), vydatá Illéssyová, žila s mužom trvale v Kiss-Ujszálós (Maďarsko). Zimy trávila v Pešti. Illéssyovci, pôvodom zo Zemplína, boli povýšení roku 1720 (NAGY, Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblakkal*, 5. diel, Pešť 1848, s. 222). Manželia mali tri deti: Laca, Jána a Alexandra. Šándor, ktorý sa neskôr

Leštiny

Nepoznáme konkrétny dôvod, prečo Anna tvrdošijne zostávala vo Viedni, hoci finančné podmienky jej to čím ďalej tým menej dovoľovali a aj jej zdravotný stav bol sotva vhodný na to, aby žila sama. Bolo to z lásky k umeniu, nechcela sa vzdať získanej nezávislosti, alebo mala na to iné dôvody? Možno sa iba domnievať, že to, čo napísala pod bezprostredným dojmom smrti milovanej sestry roku 1866, bude asi najbližšie k pravde a vystihuje jej nemenný postoj: *...zostanem tu pokiaľ sa dá, lebo ťažko je človeku zanechať svoje prostredie a hnutelný majetok.*⁹⁹ Čo všetko rozumela pod pojmom *prostredie*, ťažko povedať. Určite to nebol iba byt sám o sebe. Popritom narážala ale aj na vlastnú finančnú situáciu. Isté je, že istý čas ju podporoval otec a posledné roky vo Viedni jej umožňovala relatívne skromná životná renta.¹⁰⁰

Ako som už viackrát spomenula, Anna sa zvykla často sťažovať na svoje *mizerné zdravie* a pomerne často aj chorľavela. Takmer v každom liste nájdeme zmienky o zdravotných ťažkostiach, no bez toho, aby ich nejakým spôsobom spresnila. *Budúce leto neprídem... cestovanie je drabé a pre mňa už veľmi obtiažné,*¹⁰¹ píše napríklad už aj ako päťdesiatročná. Častejšie upadala do malomyselnosti a dokonca aj vidina na blížiacu sa Svetovú výstavu vo Viedni roku 1873 bola zastretá depresívnym závojom a nesľubovala zlepšenie nálady: *veľa si z toho neužijem, pretože som čím ďalej tým viac chorá.*¹⁰² Alebo: *... môj stav nemožno pripisovať iba veku, je to následkom môjho mizerného organizmu, čomu sa nedá zabrániť, až pokým smrť nepríde ako milosrdný prostredník.*¹⁰³ Takto písala a pritom spriadala sny o veľkom pôžitku z dopoludňajšieho filozofovania s bratom Alexom v Leštínach.¹⁰⁴

Napokon sa Leštín a stretnutia s najbližšími príbuznými predsa dočkala, hoci v inej forme, ako by si bola priala. Bolo to pravdepodobne koncom roku 1878 (posledný list odoslaný z Viedne, ktorý sa zachoval, je z 22. apríla 1878),¹⁰⁵ keď opustila definitívne Viedeň a presťahovala sa do Leštín. V rodine sa zachovali dve verzie dôvodu, prečo sa rozhodla odísť z hlavného mesta: banka, v ktorej mala uložené peniaze, skrachovala a podruhé, že údajne podpísala zmenku a tak nemala iné východisko, ako nastahovať sa k príbuzným.¹⁰⁶ K tomu by sme mali dodať: vtedy musela byť Anna už vážnejšie chorá, menej pohyblivá a tým aj menej schopná žiť sama vo veľkom meste. A tak pravda bude kdesi uprostred. No v podstate prišla do Leštín dožiť.

preslávil ako *zachránca* svojho rodného mesta Kiss-Ujszálós, bol veľkým obľúbencom Anny Zmeškalovej. Pozri aj pozn. 80.

⁹⁹ *...bleibe, so lange es geht, denn schwer ist es, seine alten Verhältnisse und sein bewegliches Habe in Stich zu lassen.* ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 47.

¹⁰⁰ Z rodinnej histórie: Anna dostávala istý finančný príspevok od otca, ktorý žil striedavo na Orave a v Bardejove u svojej sestry – pozri ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 5, č. 23 (list Janky zo 16. marca 1834). Po smrti ťažko chorej manželky Jób Zmeškal rozdelil majetok medzi troch synov a definitívne opustil Leštiny, ktoré odvtedy spravoval iba syn Alex. Jób sa potom zdržiaval u syna Antona v Biharskej stolici, po jeho predčasnej smrti odišiel ku dcére do Mučína, kde aj zomrel v roku 1855. Anne pri rozdelení rodičovského majetku ako žene neprípadi žiadne majetky, zato však istá suma. Z nej plynula renta, ktorú jej mali doživotne vyplácať.

¹⁰¹ V originále: *Nächsten Sommer komme ich nicht... das Reisen ist kostspielig u. für mich schon sehr beschwerlich.* ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 39 (list z 20. decembra 1863).

¹⁰² *Ich werde nicht viel profitieren können, weil ich immer kränklicher werde.* ŠAB, RZ, kartón 19, fasc. 24, č. 16 (list z 24. novembra 1872).

¹⁰³ *... mein eigenes Befinden nicht allein den Tribut der Jahre fordert, sondern die Wirkungen meines miserablen Organismus zu ertragen hat, dem eigentlich nicht abzubelfen, bis der grause Tod sich als gütiger Vermittler naht.* Tamtiež.

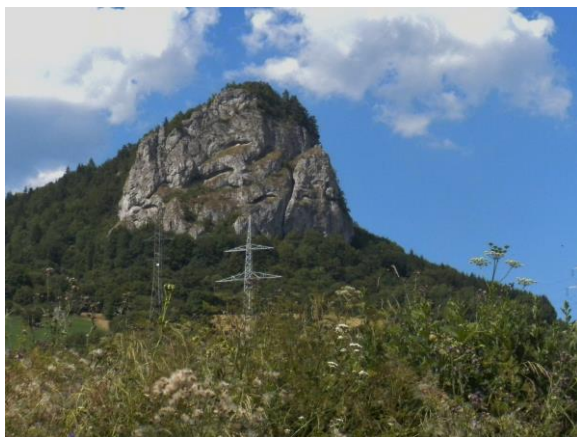
¹⁰⁴ Tamtiež.

¹⁰⁵ ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 47.

¹⁰⁶ Podľa informácie od p. Kataríny Izsófovej v rozhovore s autorkou v roku 2003.

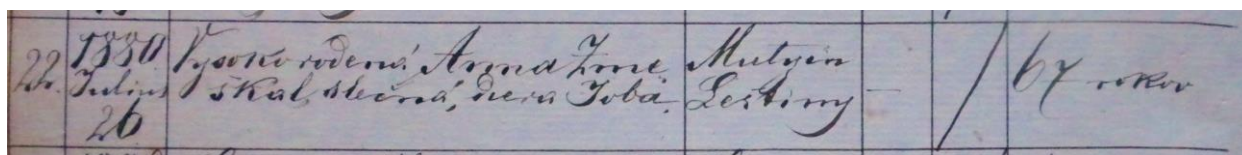
Anna Zmeškalová: *Skalka, pohľad od Leštín* (Slovenská národná galéria)

O niekoľko stupňov posunutý uhol pohľadu na markantný skalný útvar, ktorý sa vypína nad Leštinami. Stav z roku 2013. Foto: Anna Schirlbauer

V Leštínách zriadili Anne Zmeškalovej malý byt s tromi miestnosťami. Bolo to pri kúrii, ktorá patrila jej bratovi Alexovi (*Elekovie kaštieľ*). Brat však zomrel v tom istom roku a tak Annine sny sa už nemohli uskutočniť. Trávievala dni v spoločnosti jeho vdovy – svojej dávnej priateľky Poly a jej dcéry Anny. V kúrii mala aj vlastný ateliér,¹⁰⁷ no zatiaľ nie je známe, akým námetom sa tu venovala. Dá sa predpokladať, že si priviezla z Viedne prinajmenšom časť pôvodného mobiliáru a predovšetkým vlastné obrazy. Na troch plátnach, ktoré zachytávajú jej viedenský obytný ateliér, vidieť steny doslova pozakryvané obrazmi. Väčšina z nich musela byť z vlastnej produkcie. A tu sa natíska otázka, čo sa s nimi stalo? Zmizli naozaj z povrchu zemskeho?

Podľa údajov z matriky Anna Zmeškalová zomrela 26. júla 1880 na *slabosť, koliku*. Matrika i smútočné oznámenie hovoria, že pohreb sa konal o dva dni neskôr,¹⁰⁸ telesné ostatky uložili podľa zemianskej tradície v zmeškalovskom oddiele cintorína pri artikulárnom kostole v Leštínách.¹⁰⁹

Časť zápisu o úmrtí Anny Zmeškalovej. ŠAB. Matrika zomrelých ev. a. vyznania, Leština, 1854-1910, s. 62.

Svet, v ktorom žila Anna Zmeškalová, bol viac menej svetom sám pre seba, svetom pomerne dosť dištancovaným. Na druhej strane v prostredí, ktoré takpovediac patrilo umelcom, nemohla zostať úplne mimo. Jej obrazy z viedenských desaťročí prezrádzajú, že sa stále vyvíjala, že absorbovala rôzne umelecké vplyvy, ktoré ovplyvnili jej tvorbu. Lenže pri takom veľkom množstve umelcov, ktorí v tomto priestore žili a tvorili, je sotva možné presne identifikovať jednotlivé vplyvy. Isté je, že Anna Zmeškalová sa od počiatočného naivizmu a nie celkom zvládnutej techniky i kompozície dostala cez *biedermeierovské* tendencie, klasicizmus až k počiatkom realizmu a dokonca aj k istej *maniéristickej* póze, ako vidieť na časovo poslednom dokumentovanom obraze. (Údajne vytvorila aj niekoľko plastiek.) Ako sa teda ukazuje, nevyhýbala sa dobovým prúdom.

To, že tvorila prevažne vo Viedni, implikuje aj podstatné vplyvy z tohto prostredia. Je možné, že neabsorbovala iba vplyvy viedenských umelcov, ale že sa napríklad oboznámila aj s tvorbou anglických *preraffaelistov*? Podľa rodinnej legedy – a opakuje ju aj Saučín – študovala vraj v Paríži. Štúdium v Mekke maliarov však treba považovať skôr za legendu. Na to totiž neboli finančné prostriedky ani zo strany jej tety Zerdahelyiovej, a toľko ich nemala Anna. Nemožno však celkom vylúčiť možnosť, že spolu s tetou navštívila Paríž (čiže ešte pred rokom 1859). No tu sa už jednoznačne púšťam na cestu hypotéz: ak Anna naozaj navštívila Paríž, mohla sa tu teoreticky oboznámiť s dielami *preraffaelistov*, lebo títo umelci vystavovali práce vo francúzskej metropole na svetových výstavách v 1851, 1855 (a aj neskôr) a okrem toho tiež chodievali do Francúzska (napr.

¹⁰⁷ Podľa informácie od Anny Šimonyiovej, ktorá je priamym potomkom maliarkinho brata Alexa (Eleka) Zmeškala a Anninej dôvernej priateľky Apolónie.

¹⁰⁸ Matrika zomrelých ev.a. vyznania 1854-1910, s. 62.

¹⁰⁹ Smútočné oznámenie v maďarčine, za ktorého kópiu vďačím Tamásovi Hajósovi.

Rossetti). No práve tak dobre sa Anna mohla stretnúť s týmito dielami aj vo Viedni. Lebo niektorí z umelcov opakovane navštívili hlavné mesto monarchie (1853, 1867 tu bol napr. Leighon). O prítomnosti vplyvu Carla Rahla či preraffaelistov by však samozrejme mohlo rozhodnúť iba jedno: výsledok analýzy maliarskej techniky Anny Zmeškalovej, keďže Rahl i preraffaelisti boli známi tým, že používali svojské techniky maľby¹¹⁰ - no takáto analýza je skutočne iba iluzórnou predstavou.

Nevieme, či Anna Zmeškalová obrazy niekedy vystavovala. Zatiaľ som nenašla v žiadnych zoznamoch či katalógoch zmienku o tom, že by bola ponúkala obrazy na verejnosti, či už individuálne alebo ako členka nejakého združenia či skupiny. Na základe doteraz známych prameňov sa skôr domnievam, že nepatrila k tým ženám-maliarkam, ktoré sebavedome prezentovali vlastnú tvorbu a išli ofenzívne na verejnosť. Z jej listov nedýcha pribojnosť človeka, ktorého ženie túžba ukázať svoju tvorbu širokej verejnosti a vystaviť sa konfrontácii s dielami iných. A rovnako ťažko sa dá rozhodnúť, do akej miery Anna chápala maľovanie ako individuálny spôsob seba-realizácie. Pravdepodobne bola činná vo svojom dobre známom okruhu ľudí – a pre tento okruh a zostávala pritom verná vžitým zásadám o postavení ženy – podotýkam – ženy zemanského pôvodu. Nebola členkou viedenského *Kunstvereinu*, v ktorom sa vtedy už vyskytovali aj ženské mená, zostávala v *noblesnom úzadí*. Tiež nevieme, či bežne maľovala na objednávku a predávala obrazy. Pravdepodobne aj v tomto jej bránila stavovská hrdosť a vernosť konzervatívnym hodnotám – výnimkou boli zrejme iba rodinní príslušníci. Zo zachovanej korešpondencie vyplýva, že mala vo zvyku blízku rodinu hojne obdarovávať portrétmi.¹¹¹

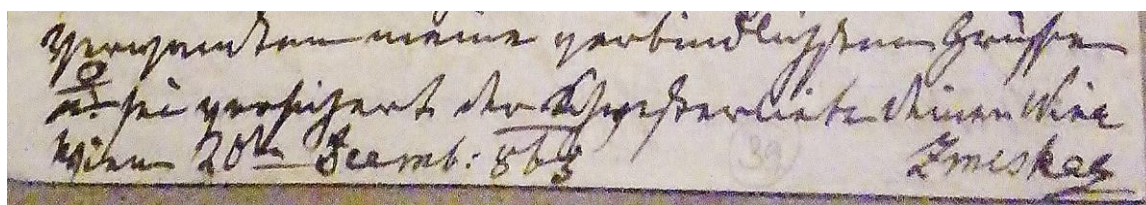
Na záver iba stručne – a to viac polemizujúco ako konštatujúco: možno uplatniť tie isté hodnotiace kritériá na dielo maliarok-žien ako na ich mužských kolegov-profesionálnych maliarov? Alebo treba brať do úvahy ich celkom odlišnú východziu situáciu? Zatiaľ čo muži mali možnosť nadobudnúť špičkové odborné vzdelanie, ženám to dopriate nebolo. Tento základný hendikep v skutočnosti prekonalo iba pár umelkýň na svete – a aj to v drvivej väčšine len vďaka tomu, že chýbajúce *legálne* vzdelanie im poskytli ich otcovia-profesionálni maliari v domácich podmienkach (viď tiež prípad Henriety Pacher-Kärgling, ktorá sa úspešne profilovala ako maliarka zátiší, žánrov a portrétov).¹¹²

Sociologický aspekt tvorby je nemenej zaujímavý: s čím sa museli vyrovnávať ženy na ceste za umením? Aká bola spoločenská akceptancia ich diel? A s akými predsudkami museli bojovať? - niektoré z nich boli predsa nútené resignovať na umeleckú aktivitu a vzdať sa dosiahnutých umelecko-emancipačných úspechov. A v prípade zemanky Anny Zmeškalovej, ktorej síce nebránilo v umeleckom napredovaní manželstvo: s akou reakciou sa stretávala vo svojom okolí ako samostatne žijúca žena? Veľa otázok zostáva ešte nezodpovedaných.

¹¹⁰ DOPPLER-WAGNER, Elke: F.G. Waldmüller und die Präraffaeliten, Viedeň 2000, s. 78f.

¹¹¹ *Ich hatte vor den Nahmenstagen ... eine kleine Überraschung zu senden, doch bewahre ich es zu meinen etwaigen Kommen künft. Jahr, da das Eine nicht am Werth, wohl aber schwer am Gewicht und ich knapp mit meiner Cassa stehe, welches den Transport erschweren würde.* V preklade: Pred meninami viacerých osôb by som mala poslať malé prekvapenie, ale nechám to na budúci rok, keď prídem, lebo je to síce nie tak hodnotné zato poriadne ťažké a ja som na tom zle s financiami, čo podstatne sťažuje dopravu... ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 47 (list zo 7. júla 1866).

¹¹² Pozri aj pozn. 6.

Уважательнаго моего и добродушнаго
 и пиющаго и до-добродушнаго
 1865. 20. Сент. 8. Змескал

Vpravo dolu podpis Anny Zmeškalovej vo forme, ktorú používala – *Nina Zmeskal*, na liste z roku 1865. ŠAB, RZ, kartón 14, fasc. 3, č. 39.

KATALÓG DIEL

1.

Názov originálny: Leštiny

Žáner: krajina, plátno, olej,

rozмеры: 27,5 x 35,5 cm

Značenie (na rube ceruzou): *Lestin*

Predpokladaný dátum vzniku: okolo 1850

Majetok SNG Bratislava, inv. číslo: 0 3030

Obraz znázorňuje časť obce Leštiny s tromi kúriami Zmeškalovcov. Dnešný vzhľad je podstatne zmenený, časť budov sa nezachovala a aj komunikácie prebiehajú inak. Pri porovnaní tejto práce s ostatnými dielami by bolo správnejšie posunúť datovanie na skoršiu dobu, približne okolo roku 1840.

2.

Názov originálny: **Izba Anny Zmeškalovej u tety v Nitrianskej Strede**

Žáner: interiér, olej, plátno

rozмеры: 28 x 20 cm

Značenie (na rube):

Anna Zmeskals Zimmer, Zeichnung [sic!] in Zerdahely (bei der Tante Zerdahelyi)

Predpokladaný dátum vzniku: 1845 – 1851

V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

3.

Názov originálny: **Izba Anny Zmeškalovej vo Viedni**

Žáner: interiér, olej, plátno,

rozмеры: 35 x 25 cm

Autorské značenie (na rube):

Anna Zmeskal, 1851, Wiener Zimmer

Dátum vzniku: 1851

V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

4.

Názov: **Skalka na Orave (pohľad od Leštín)**

Žáner: krajina, olej, plátno,

rozмеры: 33,7 x 47,5 cm

Značenie (na rube ceruzou):

Anna Zmeskál 1858, Aussicht von Lestin auf das Skalka

Dátum vzniku: 1858

Majetok SNG, Bratislava, inv. číslo 0 3029

Markantný skalný úvar prístupný z južnej strany od Leštín, zo severnej strany od Srňacieho.

5.

Názov: **Portrét ženy v bielom živôtku a červenej sukni**

Žáner: portrét, olej, plátno,

rozмеры (ovál): 25,9 x 22 cm

Autorské značenie (vpravo v strede): *Anna Zmeskal 1864*

Dátum vzniku: 1864

Majetok SNG Bratislava, inv. číslo: 0 2628

Zobrazená osoba je obľúbená maliarkina neter Anna Zmeškalová, vyd. Lehotská, dcéra Alexa Zmeškala a Apolónie Turanskej.

6.

Názov originálny: **Autoportrét**

Žáner: portrét, olej, plátno,

rozмеры: 43 x 35

Autorské značenie (v ľavom rohu):

Anna Zmeskal eigenes Porträt 1865

Dátum vzniku: 1865

V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

7.

Názov originálny: **Mária Zmeškalová**
 Žáner: portrét, olej, plátno,
 rozmery: 46 x 58 cm
 Autorské značenie (vpravo): *Anna Zmeskal 1869*
 Dátum vzniku: 1869
 V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

Portrétovaná mladá žena je Mária, dcéra Petra Zmeškala, maliarkinho brata, ktorá zomrela predčasne (pravdepodobne v dôsledku schizofrénie).

8.

Názov: **Anna Lehotská, rod. Zmeškalová**
 Žáner: portrét, olej, plátno,
 rozmery: 64 x 54 cm
 Autorské značenie (vľavo dolu): *Anna Zmeskal 1869*
 Dátum vzniku: 1869
 V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

Obráz pravdepodobne vznikol počas maliarkinho niekoľkomesačného pobytu na Orave v roku 1869. Zobrazuje maliarkinu neter, dcéru Alexa a Apolónie Zmeškalovcov.

9.

Názov: **Apolónia (Poly) Zmeškalová, rod. Turanská**
 Žáner: portrét, olej, plátno,
 rozmery: 64 x 54 cm
 Autorské značenie (v ľavom rohu dole): *Anna Zmeskal 1869 Andenken*
 Dátum vzniku: 1869
 V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

10.

Názov: **V ateliéri** [vo Viedni] (**štúdia**)

Žáner: interiér, olej, plátno,

rozmary: 21 x 26,5 cm

Neznačené

Dátum vzniku: 1850 – 1900 (údaj terajšieho majiteľa)

Majetok SNG Bratislava, inv. číslo: 0 2924

11.

Názov: **Interiér vlastného ateliéru** [vo Viedni]

Žáner: interiér, olej, plátno

rozmary: 24,1 x 33,5 cm

Neznačené

Dátum vzniku: po 1869

Majetok SNG Bratislava inv. číslo: 0 5 461

Obráz mohol vzniknúť najskôr v roku 1869, pretože sú na ňom zobrazené olejomaľby, ktoré ich autorka označila tým istým rokom.

12.

Názov: **Portrét dievčatka**

Žáner: portrét, olej, plátno

Rozmery: 56 x 45 cm

Autorské značenie (v strede dolu): *Anna Zmeskal*

1871; (na rube): *Vermächtnis an meine Nichte*

Malvine Sréter Romhan... (nečitateľné)

Dátum vzniku: 1871

Majetok Liptovská galéria P. Bohúňa, inv. číslo: 0 526

Nie je jasné, či ide „iba“ o maliarkin darček pre jej neter Malvínu Šréterovú (dcéru Horáca Šrétera a I. Tihanyiovej), ktorá sa narodila a žila v Romhání, alebo je obraz aj ňou inšpirovaný. Alebo ide o kópiu?

K Ó P I E

13.

Názov: **Kópia obrazu Vojvodkyňa lotrinská od neidentifikovaného maliara**

portrét, olej, plátno,

rozмеры: 73,5 x 59,5 cm

Autorské značenie na rube: *Herzogin von Lotringen, nach Giorgione [sic!] 1873 kopiert aus dem k. k. Wiener Belvédère Anna v. Zmeskal*

Dátum vzniku: okolo roku 1850 (údaj terajšieho majiteľa)

Majetok Oravské múzeum Dolný Kubín, inv. číslo H 1015

Zatiaľ sa nepodarilo zistiť, kde sa (nesprávne označený) originál nachádza v súčasnosti. Kópia vznikla buď za študijným účelom alebo na konkrétnu objednávku.

14.

Názov: **Zviera** (kópia podľa ?)

olej, plátno

Rozмеры: 47,5 x 61 cm

Značenie na rube: *Kopie nach...* (nečitateľné)
1867

Dátum vzniku: 1867

V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

15.

Názov: **Kópia obrazu Alegória manželského života od Alessandra Varotariho** (nesprávne: od Tiziana)

olej, plátno

Rozмеры: 125 x 95 cm

Značenie: žiadne

Predpokladaný dátum vzniku: 1858-1878

V súkromnom majetku (Dolný Kubín)

Alegória manželského života od Alessandra Varotariho (1588-1649), zvaného il Padovanino, je variant („variante libera“) Tizianovho obrazu *Alegória dona Alfonsa d'Avalos markíza del Vasto*. Varotariho obraz sa nachádza v KHM Viedeň, v 19. storočí ho mylne považovali za Tizianove dielo a takto bol aj vystavený v expozícii cisársko-kráľovskej galérie v hornom Belvedéri (pozri: Erasmus von Engert: *Catalog der k.k. Gemälde-Gallerie im Belvedere zu Wien*, Viedeň 1858, str. 26). Tizianov originál je a bol majetkom parížskeho Louvru a ešte stále nie je ikonograficky celkom jednoznačne objasnený. Varotari ako veľký Tizianov obdivovateľ s obľubou zhotovoval viac či menej verné kópie Tizianových diel.

OBRAZY NACHÁDZAJÚCE SA NA NEZNÁMOM MIESTE

16.

Názov: Salón kaštieľa v Nitrianskej Strede *

olej, plátno

Predpokladaný dátum vzniku: 1845- 1858

17.

Portrét neznámeho rodinného príslušníka *

olej, plátno

a ďalšie obrazy, predovšetkým portréty a krajinky

* podľa spomienok rodinných príslušníkov